



Збірник матеріалів
круглого столу–дискусії

РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК ТА ЙОГО
ВИКОРИСТАННЯ
У СУЧАСНІЙ ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ

Proceedings of the round
table discussion

THE RELIGIOUS FACTOR AND ITS
USE IN MODERN HYBRID WAR



18 листопада 2022 р.
ТНТУ ім. І. Пулюя



Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні
КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні:
Збірник матеріалів круглого столу-дискусії (Тернопіль, ТНТУ імені Івана Пулюя, 18 листопада 2022 р.). Упорядники: А.А. Криськов, М.Я. Блавіцький.
Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2022. 81 с.

ISBN 978-617-7875-51-1

Збірник містить матеріали круглого столу-дискусії «Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні», які стосувалися інформаційної складової релігійної війни росії проти України, використання РПЦ та УПЦ МП як інструментів окупації українських земель і боротьби проти української державності та української ідентичності. Особливої уваги було приділено питанню ідеологічного та політичного аспекту діяльності УПЦ МП як складової гібридної війни.

ISBN 978-617-7875-51-1

Матеріали публікуються в авторській редакції
та відображають точку зору авторів

Відповідальність за зміст несуть автори

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

ЗМІСТ

СТЕНОГРАМА КРУГЛОГО СТОЛУ-ДИСКУСІЇ (ОЛЬГА МАР'ЯН).....	5
ІГОР БАРМАК	11
<i>аспірант кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка</i>	
ПЕРЕТВОРЕННЯ УНІАТІВ У ПРАВОСЛАВНИХ РОСІЙСЬКИМ САМОДЕРЖАВСТВОМ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ СТ.	
МИКОЛА БАРМАК	17
<i>професор, доктор історичних наук, завідувач кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка</i>	
РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ	
ЮРІЙ ГУМЕН	21
<i>доцент, к.і.н., доцент кафедри українознавства та філософії Тернопільського національного технічного університету ім. І.Пулюя</i>	
ГІБРИДНІСТЬ ТА ГІБРИДИЗАЦІЯ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ: СПРОБА ІСТОРИЧНОГО АНАЛІЗУ	
ПАВЛО ДЕМЧУК	25
<i>аспірант кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка</i>	
ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ УПЦ МП В ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ 2022 РОКУ	

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

СЕРГІЙ ЗДІОРИК	27
<i>провідний науковий співробітник відділу суспільних досліджень Національного Інституту стратегічних досліджень, доктор філософії, доцент, Заслужений діяч науки і техніки України</i>	
РОСІЙСЬКА ЦЕРКВА У ВІЙНІ ПРОТИ УКРАЇНИ	
ТАРАС КАЛЯНДРУК	36
<i>доктор філософії, Лауреат державної премії імені Івана Франка</i>	
ГІБРИДНА ВІЙНА І МОСКОВСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я ЯК ЗАГРОЗА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	
СЕРГІЙ КОХАН	39
<i>старший викладач кафедри тактико-спеціальних дисциплін, полковник, Національна академія Сухопутних військ ім. П. Сагайдачного</i>	
РОМАН КІНАШ	39
<i>старший викладач кафедри тактико-спеціальних дисциплін, полковник, Національна академія Сухопутних військ ім. П. Сагайдачного</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ І ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РОСІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ	
АНДРІЙ КРИСЬКОВ	55
<i>доцент, доктор історичних наук, завідувач кафедрою українознавства та філософії Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя</i>	
РПЦ В УКРАЇНІ ЯК ІНСТРУМЕНТ БОРОТЬБИ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	
ОЛЕКСАНДР САГАН	58
<i>професор, доктор філософських наук, завідувач відділенням релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАНУ</i>	

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

МОСКОВСЬКИЙ ПАТРІАРХАТ ЯК СКЛАДОВА НИНІШНЬОЇ ГІБРИДНОЇ
ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ: ІДЕОЛОГІЧНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ
ДІЯЛЬНОСТІ

Юрій Срогий..... 65

аспірант кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

ДИНАМІКА ПЕРЕХОДУ ЦЕРКОВНИХ ГРОМАД ДО УПЦ КП В 2014-2021
РОКАХ

Ярослав Стоцький..... 67

професор, доктор гуманістичних та історичних наук, професор кафедри психології Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя

УКРАЇНОФОБСТВО МОСКОВСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я:
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

РЕЗОЛЮЦІЯ Круглого столу-дискусії «Релігійний чинник та його
використання у сучасній гібридній війні» 74

RESOLUTION Roundtable-discussion "The religious factor and it's use in modern
hybrid war" 78

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Ольга Мар'ян

СТЕНОГРАМА КРУГЛОГО СТОЛУ-ДИСКУСІЇ:

Релігія як один з основних чинників у війні росії проти України

Релігійний аспект відіграє колосальну роль у війні росії проти України. Про те, як поширювалися наративи «русского міра» священниками Московського Патріархату (фактично - російської православної церкви в Україні), як релігійна інформація стала одним з видів зброї на інформаційному фронті, чи є шляхи до порозуміння між Українською Православною Церквою та Православною Церквою України говорили під час круглого столу на тему «Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні» в Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя.

Роботу круглого столу відкрив ректор Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя **Микола Митник**.

«Тема релігії є надзвичайно важливою в контексті усвідомлення всіх процесів, пов'язаних з Україною. Тим більше вона актуальна зараз, коли в цій жахливій війні не можна не бачити й не розуміти релігійного підґрунтя. Хтось намагається спекулятивно звертатися до цього чинника, а багато хто, усвідомлюючи, наскільки релігія мала значення у виникненні цієї війни, робить усе можливе, щоб мінімізувати негативні впливи і для України, і для репутаційної сфери всіх релігій», — зазначає у вступному слові **Андрій Юраш**, кандидат політичних наук, доцент, Надзвичайний і Повноважний Посол України у Ватикані, Надзвичайний і Повноважний Посол України при Суверенному військовому Ордені Госпітальєрів Святого Іоанна Єрусалимського, Родосу і Мальти.

За словами пана посла, росія використала релігійний чинник для розгортання різних ідеологічних схем, які стали базою, підґрунтям для цієї кровопролитної війни. Українська Церква дуже чітко усвідомлює, наскільки серйозною є ситуація, і чому дії держави-агресора здатні призвести до негативних наслідків для українських Церков.

Зіновій Назарчук, академік Національної академії наук України, голова Західного наукового центру Національної академії наук України, Голова Наглядової ради ТНТУ імені Івана Пулюя у своєму виступі зазначив, що війна росії проти України проявляється не лише на фронтах, але й у нашому звичайному житті, побуті. І важливими є не лише зброя та військова стратегія, але й дух кожного українця, наша здатність протистояти загарбникам:

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

«Ми всі відчуваємо біди й нещастя, які несе війна. Завжди релігія й Церква бачили своїм завданням виховувати моральність, загальнолюдські чесноти. Надзвичайно важливо, щоб це ефективно здійснювала Церква безпосередньо на фронтах. Зброя дуже важлива, але людський дух значно важливіший. Мотивація брати участь у війні з однієї та іншої сторони зовсім різна. Використовуючи ту відмінність і активно працюючи з особовим складом, можна досягти успіхів навіть з гіршою зброєю. Це демонстрували у 2013-2014 роках (адже війна триває не з лютого). Тому дух наших військових, нашого народу є надзвичайно важливим. Церква єднає народ і тим наближає нашу перемогу».

Пан Зіновій також додає, що заклики нищити таких же християн — українців, які лунають з уст очільників російської православної церкви, суперечать засадам релігії, канонам християнства, адже священнослужитель не має права закликати до братовбивства.

У круглому столі взяв участь **Тарас Антошевський**, керівник Релігійно-інформаційної служби України при Українському Католицькому Університеті. У своїй доповіді на тему «Інформаційна складова релігійної війни росії проти України» він пояснює, як РПЦ зберегла єдність і контроль над всією територією колишнього СРСР.

«Йшлося не про єдність цих територій, але про єдність людей, можливість донесення єдиної інформації. Також ідеться про контроль РПЦ всередині УПЦ МП: над усіма, хто навчався в семінаріях РПЦ, над тими, хто пов'язаний з традицією РПЦ, над інформаційними каналами. Це особливо помітно зараз, коли виникло календарне питання й інколи ПЦУ чи УГКЦ поширюють ті самі байки й міфи, відверту брехню, які витворилися в середовищі РПЦ. Власне, можливість впливати на тих, хто не вміє фільтрувати інформацію, дозволяла мобілізувати велику кількість людей різних конфесій, контролювати їх».

Як історик Тарас Антошевський стверджує, що релігійна ситуація, яку маємо зараз, сформувалася впродовж 1990-их-2010-их років. У той час розвалився СРСР, однак не припинив діяти КГБ (та ж ФСБ). Тоді ж спецслужби приділяли багато уваги релігійному середовищу та його залученню до поширення певної інформації.

«Це особливо відчувалося в 90-их роках, коли відбувалися міжконфесійні конфлікти і були втручання зі сторони, щоб вони були перманентними й не припинялися (розділених людей легше контролювати). Також за часів другої каденції Леоніда Кучми Віктор Медведчук намагався повністю взяти під контроль релігійне життя країни й разом з тими релігійними діячами, які мали особливі рейтинги довіри, продукував різноманітні фейки. Під час першого Майдану стало краще зрозуміло, який вплив (зокрема інформаційний) Москва

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

може мати через релігійне середовище. Жодна партія не має такої мобілізації людей і такого масового впливу, як Церква».

Керівник РІСУ пояснює, що в часи президентства Віктора Ющенка в середовищі МП відділяється проукраїнське крило. Однак інформаційно воно залишалося під контролем і не могло поширювати власні ідеї. За часів Віктора Януковича це стало ще помітніше: це і повний контроль над медіа, і агресивне просування «руського міра». Вже тоді було зрозуміло, що це не релігійна, а політична пропаганда.

«З 2014-го року ми зафіксували велику кількість інформаційних вкидів від Московського Патріархату. У цей час важко було очікувати на потрібну реакцію держави, бо в таких умовах вона не могла на все адекватно реагувати. Коли почався перехід громад МП до ПЦУ також було багато інфовкидів з оцінкою війни, переходів парафій. Стало зрозуміло, що для МП в Україні найголовніше зберегти структуру, через яку він може активно діяти. У наш час, коли медіа відіграють вирішальну роль, складно вплинути на це середовище. Проукраїнське православне середовище не має якісних ЗМІ, які можуть мобілізувати велику кількість людей і бути постійним рупором. Натомість середовище промосковське має надзвичайно велику кількість ресурсів, груп у соціальних мережах, які допомагають поширювати так звані темники. І під вплив цієї інформації потрапляють мільйони людей».

Тарас Антошевський зачіпає також питання заборони Московського Патріархату. За його словами, новий законопроект може зіграти на руку представникам цієї Церкви, адже тоді вони будуть більш мобілізованими й казатимуть про те, що їхня Церква зазнає гонінь, а в Україні порушена свобода совісті й віросповідання.

«Якщо МП зняти з реєстрації в Україні, то проблема не вирішиться. Для МП в Україні створити підпілля буде чи не найкращим варіантом. Для них відсутність офіційних структур не означатиме зникнення. Вони будуть працювати, існувати у формі незалежних православних громад. Так Україна отримає надзвичайно потужну антидержавну силу, яка буде ще більше мобілізована й активована. Зараз з цим має якнайкраще працювати середовище науковців, релігієзнавців, журналістів і тих, хто цікавиться цією тематикою».

За словами керівника РІСУ, насамперед потрібно зробити так, аби працювало чинне законодавство. Також важливою є констатація фактів, яка допоможе спростувати фейки й показати, що насправді відбувається в середовищі МП, у чому небезпека його пропаганди.

«Цю проблему можна вирішувати тільки якісною інформацією, яку треба продукувати й поширювати хвильово, а не точково. Має бути боротьба не емоціями, а

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

фактами, зокрема про тих священнослужителів, які причетні до агресії, працювали як колабораціоністи на окупованих територіях. Для мене інформаційний простір зараз стає одним з найважливіших для національної безпеки. Навіть коли ми переможемо на воєнному фронті, то це не означає, що люди позбудуться міфів, посіяних московською пропагандою, і що ними не зможуть маніпулювати в майбутньому».

Доктор філософії й лауреат Державної премії імені Івана Франка **Тарас Каляндрук** у своєму виступі «Московське православ'я як загроза для української державності» вказує на те, що релігійний чинник у гібридній агресії росії проти України справді один з визначальних. Окупанти, представники російської церкви намагаються активно впливати на людську свідомість за допомогою різних інформаційних технологій. росія застосовує інсценування, вигадки, навішує різні ярлики, використовує підміну понять і вдається до маніпуляцій. Важливо реагувати на це явище й провадити ефективну політику боротьби з ним — лише так можна перемогти на інформаційному фронті.

російські наративи, які поширюються впродовж війни росії проти України не є чимось новим. Вони впліталися в життя нашої держави впродовж століть: за часів поневолення російською імперією, а потім в «тюрмі народів» — СРСР. Вони продовжували жити після відновлення незалежності й проникали в різні царини життя. Про те, чому пережитки імперської росії досі живі й мають вплив на життя України у своїй доповіді «Російський пропагандистський наратив в українській релігійній історіографії: секрет довговічності» розмірковував **о. Віталій Козак**, доктор східних церковних наук, вікарій Тернопільсько-Зборівської архієпархії УГКЦ, декан Тернополя.

«Деякі помилки ми зробили частково від малоосвіченості, частково - від залежності української історіографії від російської, що залишилася в академічних колах і постійно проявлялася через літературу . Нам не здавалося, що маємо справу з чимось ворожим. Середовище церковне ослаблене й ще залежне від російської матриці. Сьогодні треба відкривати пласт могилянського православ'я — справжнього українського, яке було зрусифіковане й почало нищитися з приєднанням Київської митрополії до Московського Патріархату. Але українське православ'я було і є, і воно зовсім інакше від московських кліше».

З чого почати перетворення, яких ми не зробили? За словами о. Віталія, потрібно почати з просвітництва в середовищі релігієзнавців, церковників, істориків, формування свідомості нових поколінь. Далі держава має виокремити чітку лінію політики стосовно

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Церкви. Сьогоднішній дискурс треба перевести в якісно інший формат: говорити не про заборону МП, а ті чинники, які справді зможуть припинити її вплив на суспільну свідомість і перебіг війни.

Олександр Саган, доктор філософських наук, професор, завідувач відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, державний службовець другого рангу, член Української Асоціації релігієзнавців у своєму виступі під назвою «Московський патріархат як складова нинішньої гібридної війни проти України: ідеологічний та політичний аспект діяльності» каже, що реальна релігійна ситуація в Україні станом на початок 2022-го року була такою: 7200 громад ПЦУ й близько 11000 УПЦ МП. Але варто взяти до уваги, що понад 600 громад, які 2019-го року вийшли з УПЦ МП, й близько 700 громад, які вийшли з нього за 2022-ий рік, досі там рахуються.

Окрім того, науковець додає, що треба припинити дискусію щодо статуту УПЦ МП, адже ще 2019-го року законом визначений перелік громад, які мають доповнити свою назву вказівкою про приналежність до МП.

«На сьогодні нові закони про заборону МП в Україні не потрібні хоча б тому, що ми не можемо заборонити Церкву, бо це не фізична особа. Можна лише позбавити її статусу юридичної особи. З 15-го жовтня 2019-го року всі громади УПЦ МП, які не дотрималися Закону про внесення змін у свої статuti вже фактично не є юридичними особами. Існуючої законодавчої бази нам цілком достатньо, щоб зробити цю Церкву релігійною інституцією, а не політичною, якою вона є зараз. Ми як експертне середовище та громадянське суспільство маємо змусити відповідальні органи виконувати чинне законодавство».

Попри багато дискусій, які точаться навколо об'єднання ПЦУ й УПЦ МП, Олександр Саган не бачить можливості реалізації такої ініціативи.

«Це те саме, що в 90-их роках хтось сказав би об'єднати Левка Лук'яненка й Петра Симоненка. МП на чолі з Кирилом давно заглибилися в ересь «русского міра», яку доволі успішно просувають на території пострадянського простору. Зокрема це ересь жертви. Солдати, які йдуть вбивати українців, нібито стають новомучениками й це «змиває» їхні гріхи.

Хто зі священників ПЦУ готовий служити поруч з людьми, які кажуть про Голодомор українців як про наслідки засухи або як про покарання, яке українці буцімто заслужили? Це Церква, яка з 2014-го року трактує війну росії проти України як братовбивчу, бо вважає нас однією державою. То про яке об'єднання ми можемо говорити? Ми не повинні

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

боятися того, що в нас у країні залишиться МП. Але мусимо повністю позбавити цю структуру політичних моментів».

Ярослав Стоцький, доктор гуманістичних та історичних наук, професор Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, голова Тернопільської Української Асоціації релігієзнавців у доповіді «Українофобство московського православ'я: політологічний дискурс» зазначає, що політика зросійщення України, зокрема в релігійному плані, була системною з часу переяславського приєднання України до московії, коли українське православ'я потрапило у залежність від Московського Патріархату. Вона простежується і після проголошенням Петром I Московії Російською імперією, адже під тиском державної політики й російського православ'я, почався занепад української національної культури, відбувалася заміна українських православних традицій московськими. Катерина II також активно продовжувала політику світського й церковного зросійщення України. У ХХ-ому столітті проти української Церкви боролися комуністи.

«Поетапне нищення російським православ'ям українських православних і греко-католицьких Церков «відбувалося на засадах великоросійської державницької ідеї: ніякої України не існує, це – внутрішня справа Росії і в неї ніхто не має права втручатися. Цим самим Російська Православна Церква вивела українську релігійну із сфери міжнародного впливу, полишивши українське християнство сам-на-сам із своїм підступним ворогом» Тобто московське православ'я стало знаряддям уніфікації та централізації політики самодержавства, провідниками ідеології панславізму й російського цезаропапізму, що не втратило своєї актуальності в наш час у роки російсько-української війни».

Як пояснює релігієзнавець, РПЦ всебічно пропагує «руській мір» за межами рф і безпосередньо в Україні, намагаючись здійснити проросійську інтеграцію на всьому пострадянському просторі, що відповідає інтересам російського мілітаризму. московський патріарх Кирил підтримав широкомасштабне вторгнення росії в Україну, а УПЦ МП підтримує сепаратистів і в Криму, і на тимчасово окупованих територіях України.

«руській мір» живе й діє не тільки серед духовенства УПЦ МП, але й серед її прихожан. Ця Церква не засуджує російські звірства та геноцид, обстріли міст і сіл, знищення нашої інфраструктури чи погрози росії застосувати проти України ядерну зброю. Отож, щоб загасити українофобство московського православ'я разом з поширенням в Україні «руського міра», антиукраїнської діяльності, необхідне негайне втручання Української держави в таку ситуацію. Слід упорядкувати відносини в українському

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

православ'ї згідно з вимогами українського законодавства та міжнародного права, прав і свобод громадянина і канонів Вселенського православ'я. Абсурдно, що на дев'ятому році війни українське суспільство, як і в минулому, шантажує УПЦ МП – релігійна організація, яка підпорядкована країні-агресору й виконує її ідеологічно-пропагандистські, політичні й навіть мілітарні накази, і яку давно треба деполітизувати або й заборонити, бо підстав для цього в нас достатньо».

Ігор Бармак

*аспірант кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*

ПЕРЕТВОРЕННЯ УНІАТІВ У ПРАВОСЛАВНИХ РОСІЙСЬКИМ САМОДЕРЖАВСТВОМ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ СТ.

Однією з офіційних причин окупації українських земель Речі Посполитої було захист православ'я, знищення Унійної церкви та повернення їх до православ'я. Особлива ненависть до уніатів була з боку російського православ'я, яке ненавиділо уніатів ще більше, ніж своїх запеклих ворогів-католиків. Вони в очах пересічного православного були зрадниками православ'я і кару за це мали б нести всі наступні покоління, вимолювати прощення. Царський уряд уважав, що збереження унії на Правобережжі служитиме вогнищем соціальної, політичної та релігійної нестабільності в південно-західних областях імперії і що лише її ліквідація послужить, як писала Катерина II, “надійним засобом для утвердження тамошнього люду в одностумстві та спокої”.

Київська унійна митрополія у ХVІІІ ст. складалася з восьми єпархій: Київської митрополічної, Полоцько-Вітебсько-Мстиславської, Володимирсько-Берестейської, Турово-Пинської, Луцько-Острозької, Львівсько-Галицько-Кам'янецької, Перемишльсько-Самбірської та Холмсько-Белзької. Напередодні першого поділу Речі Посполитої Унійна церква налічувала понад 9 тисяч парафій і близько 4,5 мільйонів вірян.

В українських землях Унійна церква мала шість із восьми своїх єпархій: Володимирсько-Берестейську (парафії на заході Волинського воєводства), Луцько-Острозьку (парафії у Волинському й частково Руському воєводствах), Холмсько-Белзьку (частина парафій у Волинському та Руському воєводствах), Перемишльсько-Самбірську (більшість парафій у Руському воєводстві), Київську митрополічу (парафії у Брацлавському, Київ-

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

ському й частково Волинському воєводствах) та Львівсько-Галицько-Кам'янецьку (парафії в Галичині й на Поділлі). Попри зростаючі процеси полонізації та латинізації, Унійна церква продовжувала залишатися носієм східнохристиянської тотожності русинів (сучасних українців і білорусів). Богослужіння в унійних храмах звершували церковнослов'янською мовою.

Після першого поділу Речі Посполитої 1772 р. до імперії Романових відійшли східнобілоруські землі. У межах сучасної України південні деканати Луцько-Острозького владництва перейшли до Австрії й у 1780-х рр. були приєднані до Львівської єпархії. А з другим поділом 1793 р. Російській імперії дісталися решта канонічної території Луцько-Острозької, Володимирсько-Берестейської, Турово-Пинської, Київської митрополичої єпархій та частина Полоцького архієпископства. Перехід цих адміністративних структур під юрисдикцію Санкт-Петербурга передбачав, серед іншого, й зміни в релігійному житті. У Російській імперії панівною була Православна Церква, якою управляв державний орган - Святіший Синод. У Речі Посполитій домінувала Римо-Католицька Церква, окрім того, існувала й численна Унійна Церква; обидві вони підпорядковувалися папі римському. У новоприєднаних землях царський уряд на деякий час дозволив діяльність усіх конфесій. Унія для імперії була маловідомим віросповіданням, і нова влада сприймала його як споріднене з католицизмом.

У своєму намірі знищити Унійну церкву російський уряд знехтував тією обставиною, що на Правобережній Україні, унія вже пустила досить глибоке коріння, тому її ліквідація не могла пройти безболісно. Ігнорувалося й те, що посилення кріпосництва на Правобережжі й одержавлення церкви неминуче зміцнить симпатії значної частини селян до унії, яка в цій ситуації служитиме їм символом помірнішого соціального клімату.

Реорганізацію церковного життя на Правобережжі окупаційна російська влада здійснювала непослідовно. Однак, темп був різний, а напрямок один – знищення Унійної церкви. В історіографії царської Росії породжено багато міфів про українську Унійну церкву, які пізніше спадкувалися радянською історичною наукою. Так, відомий російський історик права І. Нікотін, в своїй роботі “.....” озвучуючи офіційну імперську точку зору констатував, що *“в 1794-96 рр. майже всі уніати Подільської губернії і більшої частини Волині, більше ніж півтора мільйона, без найменшого примусу приєдналися до Православної церкви”*. Але не все так просто було як здавалося на перший погляд. Сотні тисяч уніатів дійсно перейшли в православ'я, а ось боролися з Унійною церквою ще сорок років.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Чому відбувся і як проходив такий перехід уніатів у православ'я? Спробуємо піддати сумніву твердження російських істориків і розглянемо процес закриття Унійної церкви через призму аналізу урядових розпоряджень цього часу.

Вже після першого поділу Речі Посполитої в 1772 р. на російській території опинилися тисячі прихожан Унійної церкви і Катерина II змушена була звернути особливу увагу на уніатів – “почала турбувалася устроєм Унійної церкви”, тобто розпочалася робота по знищенню цієї церкви. Знаменно, що питаннями переходу уніатів в православ'я займалися органи російської окупаційної влади, а не церковна влада – ця справа була поставлена в ранг державної.

Кінцева мета у питанні до уніатів російського самодержавства збігалася з прагненнями російського православ'я – “повернути українське унійне населення в лоно Православної церкви”. Не менш важливим було і захоплення (так зване «повернення») власності, що знаходилася в унійного кліру, церкви та монастирів. Досягнення цієї мети передбачало

- створенням підконтрольних російській владі органів унійного управління;
- контроль унійного духовенства (адміністративні обмеження, “нагороди” чи особистий підкуп);
- позбавити підтримки з Риму, заборонивши спілкування з духовним центром.

Найголовніше в цій роботі органам російської влади давалося розпорядження організувати масовий “добровільний” перехід уніатів у православ'я з подальшою заборонаю повертатися в уніатство, чи приймати інше віросповідання.

Основи для управління духовенством і духовними справами православного, римокатолицького і унійного віросповідань в приєднаних губерніях регламентувалися Катериною II в іменному указі до Сенату від 14 грудня 1772 р. . Зокрема, Катерина II наказувала білоруському генерал-губернатору графу Чернишову залишити в своїй єпархії унійного архієпископа на тому самому утриманні, яке він мав раніше. Відносно догматів віри і правил Уніатська церква була залишена *поки що* без змін. Однак, керівництво уніатськими монастирями і церквами він повинен був здійснювати вже згідно положень *Регламенту Петербурзької католицької кірхи* (за правилами управління Католицької церкви в Російській імперії). І ще одне – нові папські булли перед їх обнародуванням духовна влада зобов'язана була представляти до генерал-губернатора “для отримання на те Височайшого дозволу”. На Псковського і Могильовського губернаторів було покладено “*крайне спостереження мати,*

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

щоб католицькі і унійні єпископи, каноніки, приходські попи і всякого звання їх духовні зовсім не осмілювалися ні під яким виглядом ні таємно, ні явно зваблювати і обертати православних нашого грецького сповідання в інший закон". Генерал-губернатор граф Чернишов був зобов'язаний опублікувати це рішення імператриці в особливому маніфесті, де чітко вказати, що будь-яка протидія діям російської влади щодо переходу уніатів в православ'я, яке знаходиться під охороною закону, буде трактуватися як злочин, а винні будуть притягуватися до відповідальності згідно російських законів.

Окремим розпорядженням від 3 липня 1779 р. російська влада заборонила в'їзд в імперію духовним особам унійного закону з-за кордону "для недопущення їх втручання у внутрішнє управління духовними справами". Рішенням від 2 червня 1780 р. була створена Консисторія для управління духовними справами уніатів.

Зрозуміло, таке втручання в церковні справи, конкретні заходи з метою перетворення уніатів в православних, пограбування майна, що належало церкві викликали постійні скарги, які направлялися до російського керівництва і Риму, а також протести частини унійного священицького керівництва, які жорстоко присікалися. Своім указом від 7 січня 1785 р. Катерина II призначає Полоцьким уніатським архієпископом Гераклія Лісовського, якому було суворо заборонено підтримувати відносини з закордонним духовним керівництвом, тобто з Римом. Такі рішення російської влади викликали незадоволення частини унійних монахів, які вирішили не визнавати рішення влади і вирішили чинити супротив. Катерина II іменним указом від 12 грудня 1793 р. наказала генерал-губернатору покарати винних і вислати за кордон "головних винуватців в тім ігуменів Амвросія Кириаша і Ієроніма Дорошевського".

Бажання російської влади якнайшвидше ліквідувати уніатство наштовхнулося на реальні труднощі реалізації такого плану. Населення Правобережної України, що сповідувало уніатство, було соціально неоднорідне, яке складалося з унійного керівництва, монахів, ченців, священиків та рядових прихожан. Російське керівництво щедро обіцяло захист влади всім тим, хто перейде в православ'я. Розуміючи всю складність справи перетворення уніатів в православних і небезпеку появи масових заворушень, Катерина II рекомендувала своїм адміністраторам справу "навернення в православ'я" проводити під виглядом "руху низів", прохання яких направлялися до російської адміністрації.

З рескрипту імператриці Катерини II від 22 квітня 1794 р. на ім'я генерал-губернатора М. Тутолміна, видно значення, яке надавалося справі "навернення" уніатів в

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

православ'я. Цікаво, що Мінський православний Архієпископ Віктор доповів Сенату, що більшість унійних поселень Брацлавської губернії виявили *через цивільне керівництво* бажання приєднатися до Православної церкви. Саме генерал-губернатору доручалося обнародувати цю грамоту в усіх містах і поселеннях “ввірених йому губерній”.

Порядок подачі прохань був таким: всі прохання від унійних парафій про бажання приєднатися до православ'я слід було посилати не до унійного митрополита Ростоцького, а прямо до православного архієпископа Віктора *“для уникнення перешкод, що можуть створюватися охочим приєднатися”*. Катерина II доручила генерал-губернатору особливо наглядати, щоб католицьке духовенство та шляхта не осмілювалися робити *“тим, що повертаються до благочестя ані найменшої в тому перешкоди”*. *“Всякий подібний замах, як спрямований супроти пануючої віри і означає непослух Високої волі, повинен бути прийнятий за кримінальний злочин, підлягаючий суду і спричиняє секвестр до закінчення справи”*, тобто будь-яке перешкоджання цьому процесу веде до оголошення таких дій злочином і тягне негайне покарання через конфіскацію майна.

Імператриця Катерина II в указі прямо вказувала, що перехід з унії в православ'я *“є найнадійніший спосіб до затвердження народу тамтешнього в однодумності і спокої”*, тобто перехід в підконтрольне православ'я трактувалося як надійний спосіб контролю над масою українського населення.

Цілком закономірно, що частина польської шляхти побачила в діях нової російської адміністрації серйозну небезпеку своєму пануванню над українцями. Як подавали в своїх донесеннях російські чиновники, чинилися перешкоди у переході у православ'я – від приховування грамоти, аж до фізичного насильства – побиття – тих, хто бажав перейти в православ'я і тих, хто закликав до переходу до нього, виганяли православних священників тощо. Так, імператриці доповіли, що з маєтку Гіжицьких вигнали православних священників, заборонили виголошувати грамоту до уніатів та було жорстоко покарано селян, які агітували за перехід до православ'я. З іншого боку, спроби масово “навернення” українське населення в православ'я зустріли опір місцевого населення, багато хто не розумів потреби переходити в православ'я.

Щоб уникнути непорозумінь в майбутньому Катерина II наказала грамоти Архієпископа Віктора про заохочення переходу в православ'я оголошувати безпосередньо селянам без участі будь-яких духовних і мирських чиновників у всіх унійних приходах. Особливо імператриця наголошувала, щоб обіцяна грамотою Архієпископа безпека і захист

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

поселянам “була надана насправді”, щоб генерал-губернатор разом з усіма своїми підлеглими “ревно спостерігав, щоб нікому з тих, що приєдналися до благочестя не було утисків”.

Імператриця рекомендувала “надоумити” шляхту, унійних та католицьких священиків не чинити протидії планам російської влади. Крім того, Катерина II наказувала своїм чиновникам пообіцяти, що за католицькими поміщиками все одно залишать їх селян (навіть якщо вони перейдуть у православ'я); а католицьким священикам пообіцяти зберегти їх приходи. Якщо ж ні, то їх чекають великі “неприємності”. Але “*попередити тих з уніатів, що з'єднуються з православ'ям, що з ними вчинено буде зі всією суворістю законів, якщо своє з'єднання вони вважатимуть за привід до непослуху та не підпорядкування поміщикам чи до іншого якого свавілля*” – наголошувала імператриця. В указі Катерина II демонстративно наголошувала російським чиновникам не чинити у справі переходу населення з унії у православ'я ніякого насильства і винних у порушенні розпоряджень влади суворо карати по російських законах.

Незважаючи на погано камуфльований саботаж церковній політиці російського уряду з боку шляхти й католицького духовенства, на Правобережній Україні, передусім у Брацлавській та Ізяславській губерніях, упродовж 1795-1796 рр. до православ'я перейшли майже півтора мільйона уніатів, було створено понад 2,6 тис. православних парафій. На Волині цей процес відбувався повільніше.

Отже, до Першого поділу Польщі Унійна Церква була одним із найбільших релігійних об'єднань у Речі Посполитій, налічуючи 8 єпархій: Києво-Віленську (митрополію), Луцьку, Львівську, Полоцьку, Перемишльську, Холмську, Пінську та Володимирську, загалом маючи 9452 культові споруди, з яких приблизно 60% опинилося в межах Російської імперії.

Антиунійна політика царської влади була пов'язана з політикою русифікації українських земель.

Література

1. Волинь. Исторические судьбы Юго-Западного края / [Н. И. Петров]; изд. П. Н. Батюшков. Санкт-Петербург: Тип. Т-ва "Обществ. польза", 1888. 442 с.: ил.
2. Дорошенко Д. Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу. Берлін: Нація в поході, 1940. 71 с.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

3. Никотин И.А. Столетний период (1772-1872) русского законодательства... Т.1. Вильно, 1886.
4. Карліна О.М. Парафії греко-католицької церкви у Волинській губернії наприкінці XVIII - у першій третині XIX ст. // Релігія і церква в історії Волині: зб. наук. праць. Кременець, 2007. С. 162.
5. Полонська-Василенко Н. Історичні підвалини УАПЦ. Рим: PP. Basiliani, 1964. 124 с.
6. Скочилас І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII-XVIII століть: Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. Т. 2: Протоколи генеральних візитацій. Львів 2004. С. XXIX.

Микола Бармак

професор, доктор історичних наук, завідувач кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Українські землі - це територія, на якій протягом віків тривала жорстока і кровопролитна релігійна війна за сфери впливу між заходом і сходом за душі місцевого населення. Особливо гостро релігійні проблеми проявлялися там, де проходила умовна межа між католицизмом і православ'ям. І в центрі цих “воєнних дій” в силу свого специфічного розташування опинилися українські землі. Боротьба за церкву – це боротьба за духовний контроль над суспільством, а також й боротьба за власність.

Російська імперська влада ще до трьох поділів Речі Посполитої використала релігійне питання як інструмент до провокування внутрішньої релігійної війни. Як основний привід для роздмухування конфлікту імператриця Катерина II використала т. зв. „дисидентське” питання, вимагаючи зрівняти православних християн у правах із католиками Речі Посполитої.

Починаючи з першого поділу Речі Посполитої Катерина II поставила перед російськими урядовцями стратегічне завдання – повернути “цей окатоличений край давньоросійські землі” в “лоно” російського православ'я. У здійсненні цього стратегічного завдання слід було провести ряд тактичних кроків:

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

- обмежити а потім і зовсім ліквідувати вплив Католицької церкви на населення «новоприєднаних» земель;
- розробити механізм секуляризації багатих земельних володінь Унійної церкви та майна католицьких костелів і монастирів;
- знищити унійну церкву;
- створити майновий фундамент для прийняття російського православ'я населенням загарбаних земель;
- для поширення контролю над цими землями провести масове прийняття православної віри.

В реалізації цих завдань російська влада свою політику проводила досить обережно, але послідовно, постійно використовуючи протиріччя між католицьким духовенством і шляхтою, між уніатами і католиками тощо.

Адміністративні кроки у галузі церковної політики російського самодержавства на Правобережжі можна поділити на два етапи. На першому етапі місцеве населення слід було переконати у двох принципових речах – гарантування «всім віросповіданням свободи віросповідання» і гарантії недоторканності церковної власності. Це і було зроблено за допомогою адміністративних розпоряджень і офіційних указів. Другим кроком було поширення політичного (адміністративного) контролю над унійною та католицькою церквами, поступове заволодіння її власністю.

Цілком закономірно, що політика російського самодержавства до унійної та католицької церков на українських землях наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. була різною. “Обережне” ставлення російської влади до католицизму було викликане наявністю значного “лоббі” у вищих ешелонах влади та й сильними позиціями Ватикану. Відсутність такої підтримки щодо Унійної церкви фактично відразу привела до курсу на знищення її.

Із окупацією Правобережжя Російською імперією позиції католицизму там були істотно ослаблені. На авансцену церковного життя регіону знову піднялася Православна церква, унійне й православне духовенство, так би мовити, помінялися ролями. Важливим чинником у формуванні політичної системи Російської імперії на українських землях стала Православна церква.

Після включення Правобережної України до складу Російської держави, органи влади досить оперативно узгодили там церковно-адміністративний устрій із реформованою

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

адміністративно-територіальною структурою регіону. Указом Катерини II від 12 квітня 1795 р. - “беручи до уваги блискучий успіх навернення більше мільйона уніатів до православ'я і в повній надії, що їх єдиноплеменники можуть прослідувати тому ж рятівному прикладу” мінському архієпископу було наказано іменуватися мінським і волинським і «по обширності його пастви» був призначений в допомогу вікарій під назвою «єпископа житомирського». В жовтні 1795 р. Катерина I видала окремий іменний указ Мінському, Ізяславському і Брацлавському генерал-губернатору генерал-поручику Т. Тутолміну про заснування в цих губерніях православної єпархії. Отже, у 1793 р. всі правобережні храми й монастирі спершу було включено до єдиної Мінської, Ізяславської та Брацлавської єпархії, яку очолив Віктор Садковський, а через кілька років поділено між трьома самостійними єпархіями: Мінською, Брацлавською (з 1796 р. - Подільської) і Житомирською (з 1799 р. - Волинсько-Житомирської). До 1797 р. остаточно оформилася на Правобережжі й Київська єпархія. Крім того, на Правобережній Україні були створені православні церковно-адміністративні округи - протопопії. Як і римо-католицькі та унійні деканати, вони склалися з парафій.

Вже в перших розпорядженнях російської влади відносно православних храмів в окупованих губерніях іменним указом 1795 р. Катерина II визначила приблизну кількість православних священиків: 1 на 100-150 дворів, 2 на 200-500 дворів (рахуючи на кожний двір по 4 душі).

Православному духовенству Правобережжя передавалися унійні «василіанські» монастирі – Корецький жіночий, Загаєцький, Острозький та ін. Острозький монастир став резиденцією православних архієреїв. За сприянням генерал-губернатора були перетворені в православні чоловічі і жіночі монастирі найкращі з унійних монастирів з залишенням при них до окремих розпоряджень належних їм угідь і прибутків. Унійні монахи переводилися в інші монастирі.

Іменним указом від 18 грудня 1797 р. наступник Катерини II Павло I доручив Святішому Синоду “потурбуватися про біле православне духовенство в новоприєднаних губерніях”, оскільки в губерніях, які “недавно до імперії всеросійської приєднані від бувшої Польської республіки білі священники ще зовсім не облаштовані”. 4 серпня 1799 р. вийшло чергове розпорядження про заснування 38-ми соборних церков на грошовому положенні в деяких містах Київської, Білоруської, Мінської, Брацлавської, Житомирської, Новоросійської

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

і Феодосійської єпархій і про зміну назв єпархій для “єдинообразия” з губерніями, в яких ці кафедри перебувають.

Перша чверть XIX ст. проходила під егідою розподілу унійних церков, парафій і постійним протистоянням православного духовенства з місцевою польською шляхтою.

Між православним духовенством і місцевими шляхтичами досить часто виникали конфлікти і першу чергу через земельні угіддя (роки слабкості влади та лихоліть створювали умови для захоплення чужої власності як з однієї, так і з другої сторони). З ініціативи дворянства та з метою “швидкого і миролюбивого вирішення спорів про землю між православною церквою і приватними власниками” в 1818 р. російською владою були створені спеціальні поземельні комісії. Комісії діяли до 1834 р., але й так не зняли напруги – “не виправдали сподівань уряду” (суд був змушений звертати увагу на незаперечні документи на право власності на землю і присуджував землі не православному духовенству, а польським землевласникам; крім того там засідали самі польські дворяни). Тільки по Волинській губернії з 575 справ за 16 років винесли рішення по 195 справах. По інших губерніях було ще гірше. Тому 14 квітня 1834 р. вийшло розпорядження про закриття цих комісій.

Отже, православ'я стало державною й панівною релігією, однак це не мало вплинуло на загальний благоустрій церкви. “Не дивлячись на всі вищезгадані закони православне духовенство в західних губерніях крайне бідувало до останнього польського повстання” – зазначав І. Нікотін. Різниця між бідними православними храмами і католицькими храмами, за твердженням тогочасних чиновників, полягала в тому, що “прихожанами православних священиків являлись бідні кріпосні селяни польських поміщиків, між тим, як прихожанами ксьондзів були багаті польські пани і заможна шляхта. Намагаючись підняти престиж і посилити позиції пануючої офіційної Російської Православної церкви в новопридбаних західних губерніях, царизм надавав їй матеріальну й політичну підтримку і вживав заходів щодо розширення позицій пануючого віросповідання.

Література

1. Волянъ. Исторические судьбы Юго-Западного края / [Н. И. Петров] ; изд. П. Н. Батюшков. Санкт-Петербург: Тип. Т-ва "Обществ. польза", 1888. 442 с. : ил.
2. Дорошенко Д. Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу. Берлін: Нація в поході, 1940. 71 с.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

3. Никотин И.А. Столетний период (1772-1872) русского законодательства... Т.1. Вильно, 1886.
4. Полонська-Василенко Н. Историчні підвалини УАПЦ. Рим: PP. Basiliani, 1964. 124 с.
5. Рубан В. Историчні передумови формування Української Соборно-єпископської Церкви // Труды Київської Духовної Академії. 2016. № 16. С. 261-274.
6. Ульяновський В. Церква в Українській державі 1917-1920 роках. Кн. 1-2. Київ: Либідь, 1997. 200 с.

Юрій Гумен

доцент, к. і. н., доцент кафедри українознавства та філософії

Тернопільського національного технічного університету ім. І.Пулюя

ГІБРИДНІСТЬ ТА ГІБРИДИЗАЦІЯ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ: СПРОБА ІСТОРИЧНОГО АНАЛІЗУ

Застосування поняття «гібридна війна» поступово утверджується в науковій методології. Активне застосування «гібридності» у військових конфліктах, в першу чергу, пов'язане з початком російської агресії України в 2014 році [1]. Великий тлумачний словник сучасної української мови, котрий був впорядкований у 2009 році, навіть не «підозрював» про можливість такої мовленнєвої конструкції. Зокрема, поняття «війна» - організована збройна боротьба між державами, суспільними класами тощо. Розглядається в контексті громадянської війни, повітряної, світової, ядерної і навіть війни цін [2]. Щодо гібридності, це тлумачиться - як результат схрещення рослинних або тваринних організмів [3]. Отже, навіть, якщо використовувати просте тлумачення словника сучасної української мови дає уявлення про певну непересічність поняття. Вебресурс «Вікіпедія» перетворює це словосполучення в повноцінну понятійну категорію: «Гібридна війна – війна з поєднанням в застосуванні конвенційної зброї, партизанської війни, тероризму, кібервійни, торгових війн, патентних війн, реваншистських рухів, пропаганди, порушень прав людини, злочинів проти людяності, військових навчань, переселення, впливу на громадську думку, злочинні акти цензури, тощо» [4].

Повномасштабне вторгнення збройних сил російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року відсунуло використання поняття «гібридна війна» публічній сфері до визначення – «війна росії проти України». Чи можна стверджувати те, що гібридна

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

війна між росією і Україною завершилася? На наше переконання – ні, дії військово-політичного керівництва російської федерації відповідно до міжнародного законодавства є військовою агресією проти суверенної держави. Проте, віроломне вторгнення російських військ, активні військові дії на території України і досі не визнається кремлівським режимом, як війна проти українського народу. Формулювання «спецоперація», яке використовує держава - агресор складовим компонентом гібридної війни. Тому, на нашу думку. Повномасштабне збройне вторгнення збройних сил російської федерації є не закінченням російсько – української гібридної війни, а лише її логічним продовженням. Починаючи з 2014 року, російська православна церква випереджала російську армію на шляху агресії України. Вже не секрет, що так звана «кримська весна» розпочалася з православного «десанту». Російський олігарх Костянтин Малофєєв, котрого ще називають «православним олігархом», ще в січні 2014 року фінансував та супроводжував доставку відомої православної святині «Дари волхвів», що зберігаються в Греції. Керівником охорони «дарів» під час переміщення по кримським православним церквам був одіозний полковник запасу ФСБ Ігор Гіркін (Стрелков) [5]. Гібридну війну проти України розпочала російська православна церква, а потім вже були «зелені чоловічки» в Криму, днр, лнр, антитерористична операція збройних сил України на Донбасі. Більше того, пізніше, вже згадуваний терорист Стрелков, заявив, що першочергово в маршруті пересування «дарів», Крим взагалі не планувався і тільки в останній момент на відвідуванні Сімферополя особисто настояв патріарх Кирило [6].

Активна участь російської церкви в російсько-українській війні ще до початку повномасштабної агресії свідчить про особливий статус її взаємовідносин з військово-політичним керівництвом держави-агресора, а по суті, її гібридизацію. На сучасному етапі, жодна християнська церква не є настільки залежною від органів державної влади. Церква може взаємодіяти, впливати на владу, дискутувати, але не зростатися з держапаратом. Російська православна церква в ХХІ столітті залишається на позиціях раннього середньовіччя, хоча, по факту є наймолодшим відгалуженням православ'я, адже РПЦ веде свою офіційну історію з осені 1943 року і до 1991 року не мала статусу юридичної особи [7]. В zenіті радянсько-німецької війни під опікою силових органів радянський партапарат на чолі колишнім семінаристом Сталіним виростили чергового гібрида - РПЦ. Паралельно з «церквою» було створено Раду у справі РПЦ при Раднаркомі СРСР [8]. Атеїстична держава, котра прагнула світового панування і православна церква, не радянська, а російська, така от

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

гібридизація. З моменту створення, така церква отримала карт-бланш на всіх християн Радянського Союзу, а духовенство стало частиною партапарату. Після завершення Другої світової війни, станом на 1946 рік у складі російської православної церкви функціонувало 2816 церков, молитовних будинків та соборів, а це по всій території СРСР, тому керівництво НКВС приступило до ліквідації Української греко-католицької церкви. Проведення Львівського церковного собору в березні 1946 року показало, що бездарність, обмеження, елементарне нехтування церковними нормами і правилами керівництвом російської православної церкви. «Енкаведисти в рясах» вдалися до фізичного знищення багатьох тисяч греко-католиків заради мародерства – 2491 парафія УГКЦ поповнила склад гібридної церкви майже на половину [9].

Гібридизація РПЦ набула нових форм вже після 1991 року, коли СРСР не справився зі світовими викликами і припинив існування. З розпадом Радянського Союзу, російська гібридна церква поступово втрачала свої позиції, як в колишніх республіках, так і на території російської федерації. На росії посилювався ісламський чинник, активізувалася римо-католицька церква, протестантські церкви, старообрядці. Ще більші проблеми виникли в колишніх радянських республіках. Прибалтійські республіки вийшли повністю з орбіти російського православ'я, Грузія та Вірменія були поза РПЦ ще в радянський період, тому усі зусилля були кинуті на збереження своїх позицій в Україні та Білорусі. Якщо, в Білорусі довелося піти на створення екзархату, то в Україні довелося пережити внутрішній розкол та непросту конкуренцію з Українською греко-католицькою церквою. Екзарх РПЦ в Україні Філарет в 1990 році в статусі місцеблюстителя не зумів стати патріархом, все ж автокефалію. Курс на відокремлення українського відгалуження російської гібридної церкви в Україні на відокремлення від московської патріархії призвів до розколу, на так званому, Харківському соборі 1992 року. Авторитет Філарета (Денисенка), на думку керівництва російської гібридної церкви, міг витримати, фактично, друга людина, за впливовістю серед духовенства в Україні – Володимир (Сабодан), котрий своєю участю у виборах патріарха РПЦ перекреслив всі шанси на перемогу місцеблюстителя, ще 1990 році.

Знакова подія в історії російської гібридної церкви сталася в 2008 році. Курс на відродження Радянського Союзу, котрий вже вісім років здійснював виходець з Ленінграда, кадровий кегебіст володимир путін, президент росії. Як ветеран КДБ та ФСБ, він розумів, що без надійного очільника гібридної церкви ніякої реінкарнації не відбудеться. Тому, вибір Гундяєва на пост патріарха нікого не здивував – Володимир, з Ленінграда з досвідом

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

співпраці з КДБ і ФСБ. Так, проект – патріарх Кирило, став найуспішнішою спецоперацією військово–політичного керівництва російської федерації та остаточною гібридизацією православного духовенства з держапаратом. Це перевершило всі «досягнення» радянської влади. Замість атеїзму в якості державної релігії на російській федерації остаточно закріпилося великодержавне гібридне православ'я, християнське – за формою та радянське за суттю.

Отже, методом історичного аналізу, ми можемо прийти до висновків:

- Гібридною може бути не лише війна, але й церква.
- Гібридність, як явище, у суспільно–політичному просторі, є загрозою для стабільності політичних систем та розвитку громадянського суспільства.
- Гібридні суспільні інститути здатні впливати на гібридизацію окремих суспільних формацій.
- В середовищі тоталітарних політичних режимів впроваджуються різні форми гібридизації суспільних процесів.

Література

1. Війна «гібридна». В кн.: Політологічний енциклопедичний словник (уклад.: Л. Герасіна, В. Погрібна та ін.; за ред. проф. М. П. Требіна). Харків: вид-во «Право», 2015. 816 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. допов. та CD). Уклад. В.Т. Бусел. К: Ірпінь. ВТВ «Перун», 2009. 1736 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. допов. та CD). Уклад. В.Т. Бусел. К: Ірпінь. ВТВ «Перун», 2009. 1736 с.
4. Русская православная церков. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
5. Крым. Реалии. Разведка с иконами в руках. Как в 2014-м россия «работала» в Крыму под прикрытием московского патриархата. URL: <https://top20.ua/tr/brand/201/show.html/>
6. Радіо Свобода. УПЦ (МП) допомагала Гіркіну готувати анексію Криму – СБУ. URL : <http://www.radioswoboda.org/amp/news-upts-mp-dopomahala-hirkinu-v-aneksii-kymu-sbu/29648587.html>
7. Русская православная церков. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
8. Радянська енциклопедія історії України.т.4.К, Головна редакція української радянської енциклопедія. 575 с. С.40
9. Русская православная церков. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Павло Демчук

*аспірант кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*

ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ УПЦ МП В ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ 2022 РОКУ

Тема релігії завжди була вагомим політичним важелем в історії України, лишається і понині.

Ідея духовного єднання українського народу затребувана в суспільстві, оскільки існує об'єктивна необхідність самопізнання народом самого себе, своєї сутності, а, відповідно, обґрунтування самоцінності та самозначимості свого існування.

Єдність народу в цьому питанні ускладнюється тим, що на заході країни є значний вплив греко-католицизму та католицизму, тоді як решта частина України є під впливом ПЦУ та УПЦ МП.

Із початком російського повномасштабного вторгнення в Україну УПЦ МП втратило частину впливу на раніше більш лояльне до нього населення. Згідно опитування Київського міжнародного інституту соціології дві третини українців вважають, що держава має втрутитися у діяльність УПЦ МП, з них 54% переконані, що цю церкву треба повністю заборонити в Україні. Ще 24% виступають за дещо "м'якший" підхід, який не вводить повної заборони, але передбачає встановлення державного контролю та нагляду. Лише 12% респондентів вважають, що нічого не варто робити і не варто втручатися у справи УПЦ МП, а розслідувати лише окремі можливі випадки правопорушень [1].

Така реакція спровокована тим, що УПЦ МП часто використовується у російських цілях у війні від пропаганди підкорення та виправдовування війни до уможливлення провокацій щодо мирного населення на тлі різниці в релігійних обрядах та прихованої анти-української політики.

У зв'язку з цим СБУ почало обшуки об'єктів УПЦ МП з середини листопада 2022 року. Заходи традиційно проводяться спільно з Національною поліцією у межах системної роботи Служби безпеки України з протидії підривної діяльності російських спецслужб в Україні. За безпосередньої участі представників церкви правоохоронці:

– унеможливають використання релігійних громад як осередку "російського миру" та убезпечують населення від провокацій і терористичних актів;

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

- оглядають вказані території та приміщення з метою виявлення заборонених до обігу предметів;
- здійснюють перевірку осіб, які можливо причетні до протиправної діяльності на шкоду державному суверенітету України [2].

Правоохоронці кажуть, що знаходять там заборонені предмети (зазвичай це російська література та російські настанови), іноземних громадян, які переховуються, зброю, диверсантів, а також допитують священнослужителів. РНБО після численних випадків виявлення на об'єктах УПЦ (МП) кремлівських агіток і поширення серед вірян антиукраїнських наративів ініціювала заборону пов'язаних із Росією релігійних організацій [3].

Ще одним скандалом, через який УПЦ МП продовжило втрачати свою репутацію серед населення, стала відмова змінювання назви на тлі симпатизуванню діям РФ у війні проти України. При цьому закон, нещодавно визнаний рішенням Конституційного Суду України (КСУ) правомірним, зобов'язує церкву вказати у своїй назві приналежність до Росії [4]. Цим законом очікувалось, що церква буде перейменована на Російську православну церкву в Україні.

Вивчаючи вплив діяльності релігійних структур в Україні слід поставити наступні питання: чи діє організація виключно в питаннях релігійного характеру та яку роль відіграє у політичному житті країни? У випадку України та періоду повномасштабного російського вторгнення слід також задатись питанням - чи не грають деякі релігійні установи на прикладі УПЦ МП на руку ворога?

Голова Юридичного відділу УПЦ МП протоієрей Олександр Бахов вважає, що рішення Конституційного Суду не зобов'язує УПЦ МП змінити свою назву, воно лише стосується відповідності закону про перейменування Конституції України [3].

З даних опитувань щодо думки населення про функціонування УПЦ МП в Україні ми визначили, що репутація церкви сильно постраждала після повномасштабного російського вторгнення, і це, зокрема, пов'язано з тим, що дана церква симпатизує, а то й приховано підтримує дії РФ на території України.

З цього слідує, що подібні релігійні організації повинні знаходитись під контролем правоохоронних служб з метою захисту державних інтересів, зокрема безпеки людей в умовах війни.

Література

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

1. Про думку населення щодо подальшого функціонування УПЦ МП в Україні після російського повномасштабного вторгнення в Україну. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1165&page=1>
2. Про заходи СБУ щодо УПЦ МП на Хмельниччині. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/29/7382828/>
3. Про докази співпраці УПЦ МП із кремлівськими структурами. URL: https://lb.ua/society/2022/12/28/540618_upts_mp_vidmovilasya_zminyuvati_nazvu.html
4. Про закон, що зобов'язує УПЦ МП вказати у своїй назві приналежність до Росії. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19#Text>

Сергій Здіорук

провідний науковий співробітник відділу суспільних досліджень Національного Інституту стратегічних досліджень, доктор філософії, доцент, Заслужений діяч науки і техніки України

РОСІЙСЬКА ЦЕРКВА У ВІЙНІ ПРОТИ УКРАЇНИ

Релігія все ще справляє колосальний вплив практично на всі сегменти життєдіяльності суспільств. Саме етнічний і релігійний чинники є фундаментом національної ідентичності народів нашої планети. В умовах війни росії проти України чинники формування та зміцнення національної ідентичності набувають особливої ваги.

Серед них особливе місце посідає релігія.

Для України загрозу несуть релігійні організації, керівні центри котрих розташовані на росії, що є країною-агресором. Першочергово це стосується московського патріархату (МП), котрий діє в Україні під назвою Українська православна церква (УПЦ).

Для росії вкрай важливою є діяльність УПЦ (МП) в Україні. Це дає їй можливість безпосередньо деструктивно впливати на єдність нації, підживлювати сепаратистські й колаборантські настрої, дискредитувати українську владу, паплюжити Україну на міжнародній арені тощо. Так звана УПЦ є величезною легальною системною мережею російського впливу на українське суспільство. Їхній потенціал – це тисячі штатних священнослужителів і церковних активістів, які щодня працюють із людьми всіх поколінь – нашими співгромадянами. Адже третина всіх релігійних організацій, наявних в Україні, тобто **понад 12 тисяч** належать до так званої УПЦ (МП) [1].

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

На єдність Українського народу націлена підривна щоденна діяльність УПЦ (МП), загорнута в оболонку псевдодуховності, псевдобратерства, псевдодопомоги та інших методів руйнації свідомості й переконань мільйонів українських громадян.

Ось лише кілька прикладів руйнівної дії УПЦ (МП) засобами релігії на українське суспільство. Зниження сприйняття порогу загроз (сприяння сепаратизму й колабораціонізму), заперечення значущих національних катастроф, котрі приніс в Україну російський комуністичний режим (Голодомор, тотальний терор, репресії, русифікація), уневажнення прав українців на свободу і самостійність (нібито Україна повинна вічно «дружити» з росією, ПЦУ й УГКЦ – «розкольники», а всі свідомо патріотичні українці є винуватці нападу росії), зневажання героїчних українських воїнів у т.ч. й полеглих у боротьбі з російським агресором, дискредитація української влади (звинувачення її у нападі росії на Україну), дискредитація й шельмування України у міжнародному співтоваристві (звинувачення її у обстрілах власних територій і громадян, порушенні свободи совісті та свободи релігії, інших прав людини).

Діє УПЦ (МП), використовуючи весь арсенал засобів (проповіді і повчання безпосередньо в церквах, навчальних закладах, через ЗМІ, вплив на політичних діячів, органи влади, місцевого самоврядування, хресні ходи та інші масові заходи).

І це не поодинокі випадки, ***а системна політика проросійських релігійних організацій, що діють в Україні, а найперше так званої української православної церкви (московського патріархату).***

До слова, українське суспільство зазнає впливу ще низки різних російських православних інституцій, котрі діють в Україні: Російська православна церква (закордонна), Російська православна старообрядницька церква (Білокриницька згода), Російська православна старообрядницька церква (безпопівська згода), Російська древлеправославна церква (Новозибківська згода), Російська істинно-православна церква [2] тощо.

Деякі бандитські військові формування на Донбасі взяли собі промовисту назву ***«російська православна армія»*** [3], що додатково свідчить про безпосередню єдність терористів із РПЦ та її статутною структурою в Україні – УПЦ (МП). Російську окупацію в УПЦ (МП) називали «братовбивчим протистоянням», «громадянським конфліктом», «розбратом та ворожнечею», «зіткненням інтересів Заходу та Сходу», чим завгодно, але не агресією росії, окупацією чи війною проти Українського народу [4].

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Показовою є оцінка Голодомору сучасним очільником УПЦ (МП) Онуфрієм: «Голодомор – это было вразумление, усмирение со стороны Господа нашей гордыни... Есть такое украинское выражение, немного вульгарное – катюзи по заслуги. Мы получили то, что заслужили» [5]. Інакше ніж блюзнірством це не назовеш...

Подібне же ставлення цієї проросійської релігійної структури до війни росії проти України і до українських воїнів. Демонстративно з викликом усьому світові, а не лише Україні, митрополит УПЦ (МП) Онуфрій зі своїми ще двома єпископами не встав на урочистому засіданні Верховної Ради України під час вшанування воїнів АТО – Героїв України, серед них 10-ти посмертно [6].

Апогеєм антиукраїнської облудливості стала заява синоду так званої УПЦ (МП) 12 травня 2022 року. Замість покаянь і вибачень перед Українським народом за кривди вчинені разом із московією УПЦ (МП), повторюючи брехню російської влади і російської церкви, висловила «переконання», що діяльність української влади і Православної Церкви України «стала одним з приводів військового вторгнення в Україну» [7]. І це після жахливих воєнних злочинів росії в Бучі, Ірпені, Бородянці, Маріуполі та зрештою в усій Україні. Всі ці антилюдські злочини росії визнав увесь цивілізований світ, об'єднавшись навколо українців. Лише п'ята колона промосковських попів в Україні сміє перед усім світом паплюжити пам'ять тисяч українських воїнів і громадян, користуючись безкарністю і не зрозумілою байдужістю українських судів та низки державних органів.

Окрім того так звана УПЦ (МП) заявляє, що нібито українська влада здійснює *“злочинні дії, направлені проти Української Православної Церкви, мають ознаки підривної та диверсійної діяльності і є також наслідком бездіяльності Державної служби України...”* [8].

Недаремне СБУ та національна поліція ще раніше розпочали розслідування понад 100 карних справ щодо служителів московського патріархату, пов'язаних із війною росії проти України [9]. Низка заходів СБУ [10] в релігійних громадах УПЦ (МП) активно проводиться останнім часом. Зокрема, 25 листопада 2022 року Служба безпеки України провела контррозвідальні заходи на території Чернівецько-Буковинської єпархії так званої УПЦ (МП). *“У результаті слідчих дій правоохоронці виявили документи, які підтверджують наявність російського громадянства у керівництва єпархіальних структур”* та ще багато свідчень про злочини проти України [11].

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Та навіть нині, – після десятків заходів СБУ з виявленням у монастирях і єпархіальних управліннях так званої УПЦ (МП) російських громадян, зброї, оптових складів підривної літератури [12], вилученням мільйонів готівки в різних валютах, документів прямої переписки з московськими кураторами [13], порушенні карних справ і висунення підозри клірикам [14], – митрополит *Онуфрій разом із підсанкційним Павлом (Лебедем)* [15] висвячують новим єпископом саме архимандрита *Никиту (Сторожука)* [16], якого СБУ застало за гомосексуальним розбещуванням неповнолітнього хлопця [17]. Це того архимандрита Никиту (Сторожука), який був секретарем єпархіального управління Чернівецько-Буковинської митрополії, котру очолює горезвісний Мелетій (Сторенко) [18], у приміщеннях якої СБУ виявило ноутбук з дитячою порнографією [19]. Як бачимо, самовпевненість у безкарності так званої УПЦ (МП) зашкалює.

Російська православна церква в Україні, тобто УПЦ (МП), діє так до сих пір ще й тому, що корумпована судова й адміністративна система саботує виконання *Закону України № 2662 - VIII від 20.12.2018 року* «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» [20]; а також *Закону України № 2673 - VIII від 17.01.2019 року* «Про внесення змін до деяких Законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи» [21].

Таким чином, так звана УПЦ (МП) і сьогодні виконує роллю одного з істотних інструментів негативного впливу росії на зміцнення національного суверенітету та незалежності України, що значною мірою руйнує національну ідентичність українців та прямо підриває національну безпеку Української Держави.

Україна ніколи не чинила терору щодо церкви, навпаки, з відновленням державної незалежності всі релігії стали вільними! Але свобода не означає сваволу чи безкарність. Надумана недоторканість російської п'ятої колони під вивіскою так званої УПЦ (МП) суперечить не лише гуманістичній моралі, але й нормам національного, міжнародного та, зрештою, і церковного права [22].

Для усунення загроз від діяльності релігійних організацій так званої УПЦ (МП), підпорядкованих російському центрові в умовах воєнного стану необхідно вживати

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

адекватних заходів. Саме тому довгоочікуване рішення РНБО України від 01.12.2022 про санкції до деяких діячів так званої УПЦ (МП) є знаковим, але далеко не вичерпним.

Висновки:

1. Росія активно використовує релігійні інструменти у війні проти України. Вагома роль відводиться так званій українській православної церкві (МП), яка, попри найменування «**українська**», насправді є структурною частиною російської церкви, про що свідчать статuti РПЦ [23] і так званої УПЦ (МП) [24]. Зі статутних та інших офіційних документів РПЦ добре видно, що назва УПЦ є лише прикриттям легального механізму культурно-ідеологічної окупації України. Всі єпископи, так званої, УПЦ (МП), а не лише кримські [25] є штатними єпископами РПЦ [26]. До того ж митрополит Онуфрій є членом синоду РПЦ, а інші клірики входять також до різних органів РПЦ. Саме тому ця промосковська організація проводить політику російського політичного істеблішменту щодо денаціоналізації й окупації України.

2. Так звана УПЦ (МП) є механізмом експансії «русского міра» в українському просторі [27] та внаслідок цього інспіратором внутрішньосупільної напруги, генератором сепаратистських настроїв, міжконфесійної і міжцерковної ворожнечі, а також дискредитації Української Держави та української влади.

3. Зміцнення ідентичності Української нації та ліквідація імперського релігійно-ідеологічного впливу московського патріархату і російського євразійства стає одним із пріоритетів державної безпекової політики, спрямованої на захист Українського народу від агресії росії [28].

Пропозиції:

В контексті реалізації рішення РНБО України про санкції до діячів так званої УПЦ (МП), введеного в дію Указом Президента України № 820/2022 від 01.12.2022, для нейтралізації загроз національній безпеці, пов'язаних із діяльністю релігійних організацій, що мають керівні центри на території держави-агресора, необхідно вжити наступних заходів адекватних воєнному стану в Україні:

– *Міністерству юстиції України та Офісові Генерального прокурора України забезпечити виконання Закону України № 2662 - VIII від 20.12.2018 року «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі,*

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України»; а також *Закону України № 2673 - VIII від 17.01.2019 року* «Про внесення змін до деяких Законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи»;

– *Міністерству юстиції України та правоохоронним органам України* реалізувати можливість правової ліквідації злочинної діяльності московського патріархату в Україні, згідно з чинним законодавством;

– *Міністерству освіти і науки України* запровадити викладання в загальноосвітніх середніх школах предмету «Історія релігій світу», а у вищих навчальних закладах нормативного курсу «Релігієзнавство» з висвітленням реальної історії релігії на теренах України;

– *Міністерству закордонних справ України* сприяти вступу Православної Церкви України та інших українських Церков до Всесвітньої ради Церков (членами якої є 348 церков, що представляють близько 450 млн вірян різних церков і деномінацій) та Конференції європейських Церков (членами якої є 125 церков, що є переважно більшістю церков у Європі), що значно зміцнить суб'єктність України у світовому співтоваристві.

Необхідно активніше розвивати співпрацю в усьому спектрі державно-церковних і культурно-релігійних відносин зі світовими релігійними центрами, а особливо зі Вселенською Патріархією та Ватиканом.

– *Міністерству культури та інформаційної політики України:*

1) розробити правовий механізм упередження переходу у власність іноземних держав і громадян українських національних святинь, визначних пам'яток архітектури, духовно-літературних і мистецьких раритетів, вдосконалення законодавства щодо надання майна у користування релігійним громадам тощо;

2) ініціювати перед Урядом України питання про відмову так званій УПЦ (МП) у підтвердженні будь-яких майнових прав чи права оренди щодо визначних національних святинь – Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври, Свято-Успенської Почаївської Лаври та Свято-Успенської Святогірської Лаври.

Неправомірно, що визначним культурним спадком Української нації користується церква держави-агресора, котра не дбає про розвиток національної державності, культури та духовності, а нівечить їх, грубо порушуючи національне законодавство й міжнародне право.

З метою більш ефективного комплексного виконання означених вище завдань Верховній Раді України доцільно прийняти *Закон України № 8262* «Про внесення змін до

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання діяльності релігійних організацій» [29], задля законодавчого удосконалення механізму створення й діяльності релігійних організацій, а Уряду та правоохоронним органам України невідкладно забезпечити його виконання.

Реалізація такої політики щодо п'ятої колони (у вигляді російської церкви в Україні) для подолання впливу “руського міра” консолідуватиме українське суспільство, зміцнюючи національну безпеку, що вкрай важливо в умовах російської війни проти України.

Література

1. Статистичні матеріали. Форма 1. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. URL: <https://dcss.gov.ua/statistics-2020/>
2. Статистичні матеріали. Форма 1. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. URL: <https://dcss.gov.ua/statistics-2020/>
3. Людей на Донбасе похищаєт "Русская православная армия", - побывавший в плену у террористов советник Парубия. URL: <https://censor.net/ru/n286214>
4. Священник УПЦ МП манипулирует обращением президента Зеленского – волонтер. 17.05.2022. URL: <https://infonavigator.com.ua/novosti/svyashhennik-upc-mp-manipuliruet-obrashheniem-prezidenta-zelenskogo-volonter/>
5. Митрополит Онуфрий: Голодомор - это было вразумление, усмирение со стороны Господа нашей гордыни. URL: <https://www.pravoslavie.ru/28395.html>
6. Священнослужители УПЦ (МП) не встали у Раді під час зачитування імен бійців АТО – героїв України. URL: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/59943/
7. Заява Священного Синоду Української Православної Церкви від 12 травня 2022 року. URL: <https://news.church.ua/2022/05/12/zayava-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-12-travnua-2022-roku/>
8. Заява Священного Синоду Української Православної Церкви від 12 травня 2022 року. URL: <https://news.church.ua/2022/05/12/zayava-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-12-travnua-2022-roku/>
9. За попами УПЦ МП стоять не скажені жінки, а російські танки. URL: https://24tv.ua/za_porami_upts_mp_stoyat_ne_skazheni_zhinki_a_rosiyski_tanki_n911246
10. СБУ проводить безпекові заходи на об'єктах УПЦ (МП) у трьох областях України. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-provodyt-bezpekovi-zakhody-na-obiektakh-upts-mp-u-trokh->

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

oblastiakh-ukrainy; СБУ проводить безпекові заходи в Мукачівській єпархії УПЦ (МП). URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-provodyt-bezpekovi-zakhody-v-mukachivskii-yeparkhii-upts-mp>

11. СБУ перевірила приміщення УПЦ (МП) на Буковині: знайшли методички з москви, російське громадянство та посвідчення окупантів (25.11.2022). URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-pereviryla-prymishchennia-upts-mp-na-bukovyni-znaishly-metodychky-z-moskvy-rosiiske-hromadianstvo-ta-posvidchennia-okupantiv>

12. СБУ виявила підозрілих осіб, незареєстровану зброю і російські агітки на об'єктах УПЦ (МП) 09.12.2022. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vyiyavyla-pidozrilykh-osib-nezareiestrovanu-zbroiu-i-rosiiski-ahitky-na-obiektakh-upts-mp>; СБУ проводить обшуки в 10 монастирях і храмах УПЦ (МП) у трьох областях. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sbu-obshuky-monastyri-hramy-upts-mp/32158661.html>;

13. СБУ виявила в єпархіях УПЦ (МП) пропагандистські «методички» кремля, «вчення про сатанізм» і нацистську символіку. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vyiyavyla-v-yeparkhiiakh-upts-mp-propahandystski-metodychky-kremlia-vchennia-pro-satanizm-i-natsystsku-symvoliku>

14. СБУ повідомила про підозру митрополиту Кіровоградської єпархії УПЦ (МП), який виправдовував захоплення Криму. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-povidomyla-pro-pidozru-mytropolytu-kirovohradskoi-yeparkhii-upts-mp-yakui-vypravdovuvav-zakhoplennia-krymu> ; СБУ опублікувала перелік осіб, які потрапили у «церковний список» санкцій РНБО. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-opublikovala-perelik-osib-yaki-potrapiyly-u-tserkovnyi-spysok-sanktsii-rnbo>

15. СБУ опублікувала перелік осіб, які потрапили у «церковний список» санкцій РНБО. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-opublikovala-perelik-osib-yaki-potrapiyly-u-tserkovnyi-spysok-sanktsii-rnbo>

16. Онуфрій висвятив на єпископа архімандрита з Чернівців, до якого приходила СБУ. URL: <https://news.liga.net/ua/world/news/onufriy-rukopolojil-v-episkopy-arhimandrita-iz-chernovtsov-k-kotoromu-prihodila-sbu>

17. Напівоголений хлопець та єпископ. Шокуючі деталі обшуку храмів Московського патріархату. URL: <https://glavcom.ua/country/society/shokujuchi-detali-obshuku-foto-891430.html>

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

18. Указ Президента України №863 «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» 11 грудня 2022 року. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/5963.html>
19. Під час обшуків в єпархії УПЦ МП на Буковині СБУ виявила ноутбук з дитячою порнографією – ЗМІ. 03.12.2022. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20221203-pid-chas-obshukiv-v-eparhiyi-upcz-mp-na-bukovyni-sbu-vyuavyla-noutbuk-z-dytyachoyu-pornografiyeu-zmi/>
20. Закон України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» № 2662-VIII від 20 грудня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19#n5>
21. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи» № 2673-VIII від 17 січня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-19#n7>
22. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття : монографія. К. : Знання України, 2005. 552 с.; Здіорук С. І. Московський патріархат // Енциклопедія Сучасної України. Т. 21 / Редкол.: І.М. Дзюба, М.Г. Железняк та ін.; Ін-т енциклопед. досл. НАНУ, Наук. тов-во ім. Шевченка. К., 2019. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=68689 ; Патріарх Варфоломій: Після Томосу предстоятель УПЦ (МП) не зможе носити титул “Митрополит Київський”. URL: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/confessional/orthodox_relations/73808/ Правовий висновок щодо можливості правової заборони або припинення діяльності РПЦ та УПЦ в Україні. 17.05.2022. URL: https://risu.ua/pravovij-visnovok-shchodo-mozhливosti-pravovoyi-zaboroni-abo-pripinennya-diyalnosti-rpc-ta-upc-v-ukrayini_n129295
23. Устав Русской Православной Церкви. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/document/133114/>
24. Статут про управління Української Православної Церкви. URL: <http://orthodox.org.ua/page/statut-upts> <http://orthodox.org.ua/article/statut-pro-upravl%D1%96nnya-ukra%D1%97nsko%D1%97-pravoslavno%D1%97-tserkvi-1>

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

25. Деятели Русской православной церкви. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/53175.html>
26. Епископат РПЦ // Официальный сайт Московского патриархата. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/persons/30918/>
27. Здіорук С. І., Яблонський В. М., Токман В. В. та ін. Україна та проект "русского мира": аналіт. доп. К.: НІСД, 2014. 80 с. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1594/>
28. Цивілізаційний вибір України: від «русского міра» до об'єднаної Європи: аналіт. доп. / [Лозовий В. С., Валевський О. Л., Здіорук С. І., Зубченко С. О., Іщенко А. Ю. та ін.] / за заг. ред. В. М. Яблонського. Київ: НІСД, 2019. 192 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/357027210_Civilizacijnij_vibir_Ukraini_vid_ruskogo_mira_do_ob'ednanoi_Evropi_Ukraine's_Civilizational_Choice_from_Russian_World_to_United_Europe_in_Ukrainian Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналіт. доповідь / [Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валевський О. Л., Здіорук С. І., Зубченко С. О. та ін.] / за заг. ред. В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 144 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/dopovid_polityka_druk_03.pdf
29. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання діяльності релігійних організацій. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40938>

Тарас Каляндрук

доктор філософії, Лауреат державної премії імені Івана Франка

ГІБРИДНА ВІЙНА І МОСКОВСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я ЯК ЗАГРОЗА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Сьогодні ми поговоримо про релігійний чинник в умовах гідбридної агресії Росії проти України. Як відомо, в гібридній війні поряд із військовими діями акцент робиться на вплив на людську свідомість за допомогою різних інформаційних технологій. Про це у військовій доктрині РФ чітко зазначив начальник генерального штабу РФ В.Герасімов, акцентувавши, що основою гібридної війни є поєднання військової агресії з проведенням спеціальних інформаційних операцій. Гібридна війна, яка провадиться в інформаційному вимірі, передбачає зміну свідомості людей. У цьому контексті Росія сьогодні дуже активно застосовує проти України весь спектр інформаційних спецоперацій, відпрацьовану

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

десятиліттями методику впровадження нових термінів, інсинуацій, брехні, відомо, що цілі наукові інститути винаходять для нас різні негативні ярлики, оголошують українців нацистами, фашистами, бандерівцями, а свою агресію - денацифікацією і навіть десатанізацією тощо. У цих умовах гібридної агресії Україна має випрацювати свою ефективну стратегію інформаційного протистояння. Нашою головною зброєю в цій стратегії є правда про історичні події і донесення її до широкого загалу.

Надзвичайно велику роль у гібридній агресії Кремля відіграє релігійний чинник. Духовні окупанти – представники московської церкви – намагаються активно впливати на людську свідомість за допомогою інформаційних технологій. Так, з метою увійти в довіру до українських вірян московський підрозділ духовного впливу держави-агресора лицемірно взяв собі для маскування назву Українська православна церква московського патріархату (УПЦМП). Але ця назва є облудною, приховує справжню її сутність, і фактично є спробою обдурити віруючих, дезорієнтувати їх. Насправді, як підтвердили останні події війни, УПЦМП – це войовнича філія московської церкви, яка закликає на нашу землю Путіна і благословляє вбивць українців. Її ідеологією є ідея руського міра, в якому немає місця для українців як окремого народу в принципі. Але незважаючи на це ця агресивна україножерська структура і далі продовжує лицемірно іменувати себе українською. Окупанти знають, що інформаційна війна – це насамперед війна символів і термінів. Ще Конфуцій казав, що правильно назване явище допомагає зрозуміти його суть. Це правило активно використовується і в гібридній війні. Тому у сьогоденній ситуації варто негайно дати правдиве означення цій україножерській церковній структурі, аби викрити для широких мас задурених прихожан справжню її суть. Для цього слід звернутися до історії.

Як відомо, починаючи з 1917 року, російська православна церква знищувалась більшовиками під корінь: її очільники і священники були розстріляні, церкви і монастирі розграбовані і перетворені на конюшні та склади. Частина священників, яким вдалося втекти за кордон, створили так звану церкву РПЦ у вигнанні, яка стояла на антибільшовицьких позиціях, а під час Другої світової війни активно підтримувала Гітлера в справі визволення московщини від безбожного комунізму.

Саме в період Другої світової війни боговідступнику Сталіну і його безбожній кліці довелось терміново вигадати якусь альтернативу цій закордонній православній церкві з її впливом на душі і серця людей. Крім того, американські і британські союзники однією з умов військової допомоги ставили припинення політики переслідування релігії в СРСР. Все

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

це змусило запеклого богоборця Сталіна взяти курс на якщо не повну відміну атеїстичної пропаганди, то на її різке послаблення. Наприклад, був закритий Союз войовничих безбожників. Одразу за цим Йосип Сталін, керуючись старою московитською приказкою «якщо п'ятику неможливо зупинити, її слід очолити», вирішив створити власну кишенькову церкву, такий собі ручний патріархат, який би став частиною оновленої більшовицької системи.

З цією метою 4 вересня 1943 року начальника 4-го відділу Третього секретно-політичного управління НКВД по боротьбі з церковною контрреволюцією і сектанством полковника Георгія Карпова сталінським указом було перехрещено в «уповноваженого з питань церкви». Саме він привів до Й.Сталіна свого підопічного митрополита Сергія, якого рекомендував Й.Сталіну в патріархи. Й.Сталін погодився на цю кандидатуру і виділив митрополиту Сергію необхідні приміщення, а головне – величезний бюджет, з якого вся церковна братія могла утримуватися в розкоші. Так у комуністичній системі з'явився на світ *Сталінський патріархат*.

До кінця СРСР ця церква залишалась вірною безбожній комуністичній владі, на утриманні в якій вона була, а в наші дні продовжує виступати в авангарді путінського протиставлення всьому цивілізованому світові. Саме тому в цій церкві й донині існує культ кривавого Сталіна, в церквах поширюються ікони, на яких цей безбожний тиран зображений у вигляді святого, і до яких віряни складають поклони. Це при тому, що Сталіна взагалі не можна вважати християнином, адже він, будучи хрещеним у дитинстві, і навіть провчившись у духовній семінарії, відійшов від віри в Христа і став на позиції войовничого заперечення Бога і богоборства. Очевидно, що кишенькова церква, яку він створив, не може вважатися вповні християнською.

Враховуючи ці історичні факти, маємо всі підстави сміливо назвати цю кишенькову церкву і її філію в Україні *Сталінським патріархатом (СП)*. В інформаційному протистоянні з московськими агресорами вживання такої назви дасть нам величезну стратегічну перевагу, а також можливість швидко і ефективно вплинути на свідомість величезної маси вірян.

Оскільки Йосип Сталін – це найкривавіший кат України, на совісті якого Голодомор, репресії, вивезення в Сибір тощо, в сім'ях мільйонів українців ще живе пам'ять про жахливі сталінські звірства, то ефект від впровадження цього терміну (СП) буде такий же, як із запровадження, наприклад у Росії, назви певного церковного осередку як «бандерівської

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

церкви» (очевидно, що росіяни відразу почнуть масово втікати звідси). До речі, ще в 2016 році саме «бандерівською» оголосила російська преса єдину в РФ українську церкву Київського патріархату в підмосковному місті Ногінську, перед тим як її закрити. До речі, саме «бандерівськими» трактують московські агресори українські церкви на окупованих територіях, закриваючи і знищуючи їх.

Не даремно цей замаскований *«сталінський патріархат»* так запекло бореться за право називатися церквою «українською», прекрасно розуміючи небезпеку того, що коли у більшості вірян, які з наївності вважають себе віруючими цієї «української» церкви, відкриються очі, що вони є прихожанами патріархату, створеного віровідступником і безбожником Сталінім, то вони неминуче задумаються, чи варто там перебувати? Так само відкриються очі й у багатьох священників.

За своєю вибуховою силою введення в обіг назви *«сталінський патріархат»* може мати для віруючих УПЦ МП такий же ефект, як відкриття правди про нацистські злочини в післявоєнній Німеччині. Широка популяризація терміну *«сталінський патріархат»* або *«церква сталінського патріархату»* дасть змогу відкрити очі мільйонам українців на справжню суть цієї організації, де багато з них перебуває в силу банального незнання історії чи звички. Серед прихожан неминуче відбудеться розкол на агресивних фанатиків кривавого Сталіна і русского міра (для яких саме існування Української державності є неприпустимим) і просто задурених людей. Відсепарувавши від купки московсько-сталінських фанатів масу задурених людей, останніх можна повернути в лоно українських церков. Ба більше, популяризація терміну *«сталінський патріархат»* дасть змогу актуалізувати в середовищі широких мас дискусію про роль Сталіна у знищенні українства і затаврувати злочини сталінізму, що стане важливим кроком до повної декомунізації України.

Сергій Кохан

старший викладач кафедри тактико-спеціальних дисциплін, полковник,

Національна академія Сухопутних військ ім. П. Сагайдачного

Роман Кінаш

старший викладач кафедри тактико-спеціальних дисциплін, полковник, Національна академія Сухопутних військ ім. П. Сагайдачного

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ І ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РОСІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ

***Анотація:** В статті здійснено вивчення передумов, причин та підготовки гібридної агресії Російської федерації проти суверенної держави Україна, а також змісту, мети, та впливу інформаційно-психологічних операцій на населення як України, так і Росії і, частково, на органи державної влади країни – жертви агресії, особливості такого явища, як «гібридна війна».*

Визначені суб'єкти проведення інформаційно-психологічних операцій.

Розглянуто шляхи і етапи проведення психологічної обробки населення України задля формування суспільної думки яка була необхідною Російській федерації для здійснення агресії. Наведені вдалі приклади інформаційних атак, якими здійснювалося проведення відповідних етапів інформаційно-психологічної операції та описані основні наслідки для України після їх закінчення. В сукупності, все це дає можливість глибше зрозуміти суть подій, які почали відбуватися в березні 2014 року як в Криму так в подальшому й на сході і півдні України.

Запропоновані висновки з отриманого країною досвіду ведення «гібридної війни», які вкрай необхідно, на думку авторів, втілювати при подальшій розбудові держави, а саме при зміцненні сектору обороноздатності і інформаційної безпеки.

Отримані під час «гібридної війни» факти викривлення засобами масової інформації Російської федерації реальної інформації, її спотворення або ж взагалі видумані факти (т. зв. фейки) необхідно доводити до світової спільноти. Адже, обізнаний – значить озброєний. Те, що ЗМІ противника робили на сході України й в Криму повторюється і в Сирії, і у випадку з викриттям агентів ГРУ МО РФ після отруєння в Сполученому Королівстві подвійного агента В. Скрипаля та його доньки, тощо.

Викладений матеріал дає чітко зрозуміти, з чим зіткнеться держава – Україна після деокупації ОРДЛО і АР Крим, а саме з викривленим світоглядом людей, що продовжують перебувати під впливом антиукраїнської і антизахідної пропаганди й величі т. зв. «русского мира». Відповідно, вже сьогодні ми повинні мати чіткі тактику і стратегію щодо психологічної реабілітації людей на тимчасово окупованих територіях після їх деокупації.

***Ключові слова:** інформаційно-психологічна операція, етапи проведення психологічної обробки, засоби масової інформації, імперська політика, гібридна війна*

Кінець лютого 2014 року. В Україні декілька місяців поспіль триває другий «майдан». В лексикон й свідомість громадян України з жахом увійшов новий термін «Небесна сотня». Лідери опозиційних політичних партій України, очільники діючої на той час української влади та представники урядів ведучих європейських країн шукають шляхи припинення силових дій в Києві та створення дорожньої карти щодо мирного врегулювання силового протистояння.

21 лютого 2014 року Президент України Віктор Янукович у Києві в присутності представників європейських країн та Російської федерації підписував з опозицією план виходу з кризи, а в той час Росія вже проводила активну фазу з анексії Криму, та

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

здійснювала підготовку до заворушень на сході й півдні України й створення так званої Новоросії.

Для більшості громадян України прийшов час, проти свого бажання, познайомитись з термінами: «гібридна війна» й інформаційно-психологічна операція.

Термін «гібридна війна» став відомим після виступу начальника Генерального штабу ЗС Російської федерації генерал-полковника В. Герасимова на зборах Академії воєнних наук РФ у січні 2013 року, де він публічно сформулював розуміння сучасних конфліктів у форматі "гібридних воєн".

Ключовими цілями «гібридної війни» він зазначив досягнення політичних цілей із мінімальним збройним впливом на противника. Завдання по досягненню цих цілей насамперед мають виконуватися за рахунок підриву військового та економічного потенціалу противника, інформаційно-психологічного тиску на нього, активної підтримки внутрішньої опозиції, партизанських і диверсійних методів.

Нам буде цікаво простежити саме інформаційний та психологічний вплив Російської федерації на події в Україні починаючи з середини 90-х років, в 2014 році й до цього часу. А також підготовку до його здійснення.

Для початку. Що ж таке інформаційно – психологічний тиск (вплив, операція, війна)?

Інформаційно-психологічний тиск на противника, забезпечується безперервним проведенням інформаційно-психологічних операцій.

Інформаційно-психологічна операція (ІПСО, англ. – Psychological Operations, PSYOP) [7] – це різновид інформаційної операції, проведення якої передбачає використання на практиці складної сукупності узгоджених, скоординованих і взаємопов'язаних форм, методів і прийомів психологічного впливу. Складається з політичних, військових, економічних, дипломатичних і власне інформаційно-психологічних заходів, спрямованих на конкретну людину чи групи людей з метою впровадження в їх середовище чужих ідеологічних і соціальних установок, формування помилкових стереотипів поведінки, трансформації в потрібному напрямку їх настроїв, почуттів, волі

Інформаційна війна Росії проти України фактично розпочалася від моменту здобуття Україною своєї незалежності.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

В книзі «Вторгнення в Україну. Хроніки російської агресії», волонтерська розвідувально-інформаційна група «Інформаційний спротив» під керівництвом Д.Тимчука чітко визначила етапи інформаційної війни, розв'язаної Росією проти України [3].

Слід відмітити, що у випадку здійснення ПІСО проти України, Російська федерація використала низку додаткових факторів психологічного впливу, які сприяли успіху при анексії Криму й суттєво вплинули на перебіг розвитку подій 2014 року в Донецькій, Луганській та, частково, в Харківській, Одеській, Запорізькій та Миколаївській областях.

До цих факторів відносяться:

- наявність періоду спільної історії під час перебування українських територій в складі Російської імперії а потім СРСР;
- єдина православна віра, російська мова й ідея т. зв. «русского мира»;
- трактування історичних процесів з точки зору виправдування російського (радянського) імперіалізму;
- використання підсумків другої світової війни й особливої ролі Росії у розгромі гітлерівської Німеччини як нової ідеології замість комуністичної;
- ностальгія людей, переважно похилого віку за СРСР й підтримання ілюзії про нібито можливість відновлення СРСР 2.0;
- певна демонізація жителів Західних областей України в очах населення Півдня й Сходу України.

Отже, інформаційну «обробку» Російською федерацією населення України можливо розбити на наступні етапи:

початок 1990 – липень 2013 року – підготовча фаза, або «інформаційне зондування ситуації» (здійснення точкових інформаційних заходів в економічній, військовій, інформаційній, політичній й інших царинах діяльності Української держави, які нібито не створювали загроз національній безпеці України) [3].

Для прикладу можна згадати риторіку, початок якої формувався починаючи з 1992 року:

- віце-президент РФ А. Руцкой: «Крим - це частка Росії»;
- мер Санкт-Петербурга А. Собчак: «Крим ніколи не належав Україні»;
- голова Верховної ради РФ Р. Хасбулатов: «Чорноморський флот колишнього СРСР буде належати Росії».

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Ось тут, до речі, відразу хочеться згадати вислів, який приписують В. Винниченко: «Російський демократ закінчується там, де починається українське питання».

Це призвело до підняття в червні 1993 року Андріївського прапора практично на 80% кораблів та суден Чорноморського флоту. Маскувалася ця акція як ініціатива екіпажів. Фактично, це була перша, причому вдала, інформаційна атака Російської федерації на Україну. Головна мета – забезпечити подальше існування російської військово-морської компоненти на Чорному морі. Додаткова – підштовхнути керівництво України до передачі Росії ядерної зброї, що залишилася на території України після розпаду СРСР.

Середина 90-х років характеризувалася рідкими поодинокими заявами російських політиків про нібито «російське походження» Севастополя.

Проте, такі представники російського політикуму як мер Москви (1992-2010 роки) Юрій Лужков систематично «нагадували» про претензії Російської федерації на Севастополь й Крим.

Крім нагадувань про «російськість», мер російської столиці ще й здійснював активну фінансово-господарську діяльність в Севастополі й Криму. Ось як про його діяльність в Криму пише газета Чорноморського флоту РФ «Флаг Родины» № 67 від 12.04.2000 року:

«Незмінною опорою, другом громади (російською) усі роки перебування на посаді мера Москви є Ю. М. Лужков. Те що він виконав вражає.

Ми лише доторкнемося до великої праці цього чоловіка й Москви во благо Севастополя й флоту. На проспекті Генерала Острякова красуються московські будинки. В 1996 – 2000 рр. флот отримав від москвичів 1300 квартир не тільки в Севастополі, але й в Сімферополі, Феодосії, Качі, Балаклаві. На гроші столиці Росії побудований й введений в експлуатацію лікувально-оздоровчий центр для ветеранів Великої Вітчизняної війни й лікувально-діагностичний центр, дитячий садочок на 90 місць. Великою популярністю користується московська школа, в якій вчиться більш ніж 1000 дітей, де навчання проводиться за російськими програмами. В нього намагаються влаштувати своїх дітей й громадяни України».

Приблизно теж саме й в такому ключі публікували матеріали про багату й ширю Росію інші проросійські засоби масової інформації в Криму, одночасно викриваючи «бездіяльність» української влади. Заради справедливості варто зауважити, що дійсно, ані в матеріальному відношенні, а тим більше в інформаційному Україна в Криму нічого Росії не протиставляла.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

З кінця 1990-х років в інформаційному полі України спостерігалися активні заходи зовнішнього інформаційного впливу. Вони фіксувалися як інформаційні операції (під умовними назвами) «газова війна», «блокування розвитку авіаційної галузі», «мовна проблема», «сирна війна», «трубна віна», «кондитерська війна», «маякова війна» тощо.

Мета – виставити Україну як державу, що не відбулася (failed state), як в очах громадян України, так і в очах всього цивілізованого світу.

Як зазначає в своїй статті «Державотворення чи держава, яка не склалася, – український контекст?» [4] О.Сушій: - російський політикун багато років, ніби мантру, повторює тези, що Україна – штучне утворення, яке стало самостійною державою лише внаслідок розпаду СРСР; начебто немає такої країни Україна, немає такої держави; а отже, не володіє достатньою внутрішньою суб'єктністю для того, щоб вести самостійну гру. На цьому, зокрема, наголошував президент РФ на саміті НАТО у Бухаресті в 2008 р.

Отже, ставилась задача щодо усвідомлення громадянами України (принаймні значною частиною), що в Україні, справи йдуть не дуже добре, й існувати вона самостійно (тобто без Росії) неспроможна.

В той же час, серед російського населення, що є носієм імперської системи цінностей, твердження що Україна це – «failed state» породила відчуття реваншу. В згаданій вище роботі [4], О. Сушій приводить погляди ідеолога неоевразійства О. Дугіна, які, видається, мають суттєвий вплив на формування поглядів політичних керманів РФ. О. Дугін одночасно і у взаємозв'язку з поняттям «failed state» [10] вживає щодо України й інший термін – «turn country» – «країна, призначена до розриву, країна з національною державністю, що не відбулась, яку надто пізно вже починати і для якої, за великим рахунком, немає жодних внутрішніх підстав для того, щоб її зберігати». «Єдина Україна – це геополітичний нонсенс... Вона повинна визначитися в євразійському напрямі, куди більшість її цивілізаційних територій тяжіють, або повинна бути розколота. Єдиної України, орієнтованої, інтегрованої на західну цивілізацію, не може бути...».

Вихід для України [5] один – злитися з Росією: «Велика Росія повинна включати в себе не тільки те, що відколюється від пострадянських держав, що не відбулися, які сліпо рвуться до НАТО, щоб згинуть в атлантизмі та глобалізмі, втративши гідність, ідентичність і майбутнє. Велика Росія повинна включати і Молдову, і Грузію, і Україну, а не тільки Придністров'я, Південну Осетію чи Крим». Підготовка свідомості населення як РФ так й України до майбутнього перегляду кордонів на вертала обертів.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Проте, повернемося до вже далеких 90-х років минулого сторіччя.

В той час в Україні, а в першу чергу в Криму створювалися десятки проросійських громадських організацій: різноманітні об'єднання росіян в Україні, товариства російської культури й історії, козачі об'єднання тощо. Їх фінансування здійснювалося з фондів що афілювалися з Кремлем. Пізніше, до підтримки цих організації долучилися й російські мільярдери. Найвідоміший з цих так званих «меценатів» - Костянтин Малафєєв.

Особливу роль щодо інформаційної війни відіграв конфлікт 2003 року в Керченській протоці навколо будівництва дамби з боку Тамані до острова Тузла.

Фактично, це була операція щодо зондування можливості використання в майбутньому фактору відсутності в Україні Державного кордону.

Вибори Президента України в 2004 році стали для керівництва РФ цілковитою зовнішньополітичною поразкою. З обранням Україною курсу на євроатлантичну інтеграцію остаточний розпад колишньої радянської імперії став реальністю, одночасно мрії про відновлення СРСР 2.0, принаймні територіально, так й залишалися б мріями.

Відомий американський політолог і стратег геополітики Збігнев Бжезинський в книзі «Велика шахівниця» в 1997 році серед іншого зазначав [1]: без України Росія перестає бути євразійською імперією. Без України Росія досі може боротися за імперський статус, але тоді вона стала б переважно азійською імперською державою; незалежність України кинула виклик домаганням Росії на божественне призначення бути прапорноносцем всієї панслов'янської спільноти.

Розуміючи, що час не союзник планам відновлення імперії, в 2005 році в адміністрації президента Росії було сформовано управління по міжрегіональним і культурним зв'язкам з зарубіжними країнами. Управління фактично займалося створенням осередків проросійського впливу на теренах СНД, хоча офіційно його задачею було укріплення зв'язків з співвітчизниками.

Слід зауважити, що ще 1996 року в РФ був заснований Інститут країн СНД [6]. Засновниками були: Уряд Москви, Міністерство РФ з співробітництва з державами учасниками СНД, Міністерство РФ з справ національностей й федеративним відносинам, Міністерство закордонних справ РФ.

Інститут країн СНД є впливовим ідеологічним центром формування російської державної політики по відношенню до країн колишнього СРСР. Інститут здійснює всебічне дослідження тих процесів, що відбуваються на пострадянському просторі, розробляє

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

прогнози зовнішньої й внутрішньої політики країн СНД. Крім того, ним проводиться розробка моделей економічної, політичної, воєнної й культурної інтеграції на пострадянському просторі, підтримка російськомовних громадян, російської мови, російської культури, російських громад в Україні й інших країнах СНД.

В обох випадках, мова йде про елементи російської «м'якої сили» всередині наступних країн – України, Молдови, Грузії, Вірменії, країн Балтії.

За дивним «збігом в часі», саме в 2005 році створюється російська державна мережна багатомовна телевізійна компанія RT (Russia Today), орієнтована на закордонну аудиторію. RT фінансується урядом Росії, центральна контора розташована у Москві. Веде мовлення англійською, арабською, іспанською, російською та німецькою мовами.

Телеканал позиціонує себе як «альтернатива англо-саксонському глобальному інформаційному простору». RT проводить політику відкриття закордонних філіалів і наймання на роботу місцевих журналістів.

Компанія фінансується з Федерального бюджету Росії [11]. Починаючи з заснування, фінансування компанії рік у рік неодмінно зростає. 2013 року уряд Росії на «Russia Today» офіційно виділив 11,2 млрд рублів, а в 2020 році було сплановано виділити вже 23 млрд рублів.

«RT» на Заході критикується за викривлення фактів й подачу матеріалів в пропагандистському світлі, вигідному РФ. Як приклад, Міністр закордонних справ Великої Британії (2014-2016) Ф. Геммонд в 2015 року заявив: «Росія повністю реорганізувала свої засоби інформації та витрачає величезні гроші, особливо на англомовному телеканалі RT, на те, щоб переконати Захід у тому, що російська точка зору має переконливість. Це дуже витончена операція. Багато на Заході переконані, що все це - чистісінька пропаганда, проте це набагато більш винахідлива пропаганда, ніж незграбна і груба пропаганда радянських часів».

Проте, повернемося до України.

Наступний етап інформаційної обробки Росією населення України – фаза «створення інформаційного плацдарму» (серпень – листопад 2013) [3].

Під час свого візиту до Києва, що був присвячений святкуванню 1025 – річчю хрещення Русі, Путін у своїй промові чітко дав зрозуміти, що Росія не збирається відпускати від себе Україну.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Й вже в вересні 2013 року Путін призначає своїм радником Владислава Суркова, одного з авторів ідеології Путіна т. зв. «суверенної демократії», головним обов'язком якого стає робота з суспільною думкою в Україні.

Наслідок не примусив себе довго чекати. Протягом чотирьох місяців в інформаційному просторі України підвищився градус інформаційної активності Кремля й відмічалось створення наступних трендів інформаційного впливу:

- корупція в політичному керівництві України;
- нежиттєздатність української економіки;
- наявність фактору розшарування українського суспільства;
- ріст невдоволення населення України по відношенню до політичного керівництва країни, тощо.

Одночасно, в Україні було відмічалось активізація діяльності проросійських громадських рухів, засобів масової інформації, соціальних мереж кшталту «Однокласники», «Вконтакте».

А в Криму, особливо в Севастополі створювалися нові та активізувалися старі благодійні, культурні фонди, інформаційно-просвітницькі центри, громадські організації проросійської спрямованості. Їх робота була спрямована на об'єднання навколо проросійських ідей якомога більшої аудиторії.

В східних областях (Харківська, Донецька, Луганська) відмічалось посилення російських козацьких дружин з Ростовської області й Краснодарського краю, виникнення центрів націонал-патріотичного толку «Оплот», «Великая Русь», «Юго-Восток» та інші, які вели пропагандистську діяльність в тому числі й за рахунок випуску власних ЗМІ.

Нарешті, ці два етапи інформаційної обробки населення як України, так й Росії і світової спільноти логічно призвели до вступу в дію третього, заключного етапу [3].

Грудень 2013 – лютий 2014 року. В Російській федерації закінчується підготовка до анексії й, власне, розпочинається сама анексія Криму, а на території східних та південних областей України створюються умови для переможної ходи «Русской весни» та «тріумфального» утворення «Новоросії». Ось де стали в нагоді терміни, що насаджувалися у підсвідомість, як росіян, так громадян України - «failed state» й «turn country».

Отже, третій, заключний етап. Його характерними рисами були:

- виплеск практично в усіх російських ЗМІ антиукраїнської риторики;

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

- інформаційна блокада регіонів конфлікту, яка виражалася в тому числі в захопленні теле-радіокомпаній з подальшим відключенням українських ЗМІ та заміна їх на російські, запобіганню доведенню будь-якої іншої, окрім російської, точки зору до населення на події, що відбуваються;
- залучення масової аудиторії до саботажу діючої влади та тиск на місцеві виконавчі органи;
- вибухова активізація проросійських громадських й націонал-патріотичних організацій;
- демонстрація організованої воєнізованої сили. Час застосування багаточисленних «казачіх» організації в Криму, «Оплоту», «Великої Русі», «Юго-Востоку» на сході країни.

До основних інструментів інформаційного впливу Кремля в цей період на аудиторію України можна віднести:

- відкриті заклики російських політиків й громадських діячів до відокремлення Криму й Донбасу від України (К.Затулін, В. Жириновський, Ю.Лужков, Г.Зюганов тощо);
- посилення в соціальних мережах «ВКонтакте», «Однокласники», «Мой мир» та інших пропаганди відносно відокремлення областей південної й східної частин України та перехід їх під протекторат Росії;
- поява закликів в соціальних мережах, блогах, телевізійних ток-шоу до «російських патріотів» підтримати розкол України і виїжджати в українські міста для «надання допомоги» антиукраїнським силам;
- виникнення хвилі закликів від російських волонтерських організацій націонал-патріотичного спрямування до «збору коштів задля допомоги росіянам в Україні»;
- формування сепаратистських думок щодо України через російські релігійні об'єднання, центри астрологів, освітні установи тощо.

Підсумком фази «інформаційної агресії» в Криму й розхитуванням ситуації на Донбасі можна вважати:

- створення Кремлем системи тотального інформаційного, політичного і військового контролю в Криму;
- формування вкрай негативного фону відносно перспектив розвитку подій в Україні;
- підготовку аудиторії українського Донбасу до позитивного сприяння проросійської риторики.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

В березні – червні 2014 – фаза «широкомасштабного інформаційного пресингу» - проведення серії інформаційних компаній, що забезпечували виправдування анексії Криму й вторгнення проросійських воєнізованих формувань на Донбас [3].

Метою цих компаній було нав'язування вигідної для Кремля позиції по відволіканню уваги аудиторії від факту воєнної окупації Криму в бік подій на півдні і сході України. Практично, лівова частка всього інформаційного потоку була присвячена подіям в Україні. Прикметним було те, що російські ЗМІ намагалися виштовхнути українські ЗМІ з інформаційного поля.

18 березня 2014 року Росія оголосила про приєднання Криму. З цього часу інформаційна компанія на окупованому півострові переключилася на просування ідеї «русского мира», а зусилля російського «інформаційного фронту» були спрямовані на події, що розвивалися на сході України.

Інформаційний тиск, що відіграв чи не найголовнішу роль при анексії українського півострову, влада Росії оцінила належним чином.

Так, президент Росії Володимир Путін нагородив понад триста журналістів, причому без публічного розголосу, за «об'єктивне висвітлення» повернення Криму в рідну гавань [8].

Слід відзначити, що нічого подібного, принаймні в таких масштабах, до цього не було. Навіть після грузино-російської війни тодішній президент Росії Д. Медведєв нагородив в 2008-му всього 11 журналістів - пропагандистів.

Але анексія Криму була не кінцевою метою гібридної війни Росії проти України. Імперські амбіції, великоросійський шовінізм, мрії про відновлення наддержави штовхали російське керівництво до подальшого шматування України.

Поки Україна не прийшла до тями, поки не мала ані Президента, ані, відповідно, Верховного Головнокомандувача Кремль розпочав розхитування сходу й півдня країни.

Так само «інформаційну битву» на сході України можна поділити на три етапи [3].

I етап – розхитування ситуації – березень – квітень 2014 року.

Характерні особливості:

- спроба російських медіа заволодіти інформаційним простором східних регіонів України;
- об'єднання населення в групи народної оборони, побудова ієрархії, вибір керівників підрозділів;
- захоплення обласних (районних, міських) управлінь МВС, СБУ й інших державних установ, заволодіння зброєю;

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

- формування воєнізованих структур що підмінювали функції міліції, прокуратури, судів;
- масові арешти демонстрантів, перші випадки загибелі людей в перестрелках.

II етап – створення проросійського інформаційного базису в окупованому регіоні – травень 2014 року.

Для цього етапу інформаційної операції на сході України характерними особливостями були:

- блокування роботи українських ЗМІ (телеканали, радіостанції, преса);
- ідеалізація створених народних республік й висування підготовлених лідерів;
- організація діяльності спостережної місії ОБСЄ на сході України.

Слід зазначити, що пацифістська політика Україна починаючи з 1991 року, призвела до того, що до контрпропаганди країна виявилася зовсім не готовою.

Разом з тим, найбільшим прорахунком інформаційного молоха Кремля став факт консолідації українського суспільства задля відсічі російської агресії. Й це при всьому тому, що російська пропаганда вперто розділяла громадян України за мовними, релігійними, етнічними, культурними тощо цінностями.

Одним з наслідків цієї консолідації стали значні зміни в інформаційному просторі України. Україна стала вчитися контратакувати в нав'язаній інформаційній війні. В цей час спостерігалась наступна трансформація українського інформаційного простору:

- розгорнута підтримка українських медіа деякими західними видавництвами;
- ріст патріотичних настроїв у суспільстві, поява в ЗМІ тисяч матеріалів патріотичного змісту;
- інформаційна підтримка дій української влади на міжнародній арені;
- формування інформаційної політики держави такою, що вже могла стримувати інформаційний пресинг з боку російського агресора.

III етап – зміна риторики після виборів президента України – червень 2014 року.

Після обрання П. Порошенка Президентом України політичний фон в Україні дещо змінився:

- візит П. Порошенко до Франції, перші перемови з В. Путіним;
- активізація АТО на сході України;
- початок трьохсторонніх перемов щодо постачання газу в Україну;
- інформаційна підтримка Заходом позиції України й звинувачення російського керівництва в втручанні в ситуацію на сході України.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Особливості III етапу:

- політичні події посилили міжнародний імідж України;
- відмічена зміна риторики й незначне послаблення інформаційної щільності російських повідомлень, що могло означати досягнення певних цілей щодо примушення України до діалогу з Росією;
- пошук Росією нових інформаційних чинників для продовження інформаційної кампанії проти України.

Червень 2014 – січень 2015 року – фаза «закріплення інформаційного домінування» в ситуації на Донбасі відбувалася в стилі традиційного набору інформаційних заходів, які до того спостерігалися в Грузії, Югославії, Іраку. Для цього періоду найбільш характерні такі гучні інформаційні операції:

«Гуманітарна катастрофа» в регіонах України полягала в створенні щільного потоку негативної інформації. Головна мета цієї компанії було формування у населення депресивного регіону сталої впевненості в гуманітарній катастрофі, що відбулася й пережити яку мешканцям сходу України допоможе тільки не байдужа до їх долі «турботлива мати» - Росія. Інформаційна операція тривала три місяці й 20.08.2014 державний кордон України перетнув перший «гуманітарний конвой» з Росії.

Окремо слід відмітити операцію «Збитий україни Боїнг». Не має сенсу перераховувати всі озвучені в ЗМІ Росії версії, зупинимося на меті цієї інформаційної, без перебільшення, битви. Потік інформаційного тиску був спрямований на спотворення реального змісту факту злочину, який за сприянням вищого політичного й військового керівництва Росії, був здійснений сепаратистами в липні 2014 року. Мета – будь за що зняти з себе відповідальність за загибель майже трьохсот людей й перекласти провину на Україну.

Як наслідок, суд триває до цього часу, винуватці - не покарані.

Наступна інформаційна спецоперація – «замовчування та заперечення участі регулярних російських військових підрозділів у військових діях проти України». Це довгострокова операція, мета якої повне заперечення участі Росії у війні на Донбасі й заяви, що докази відсутні, а ті що надані – сміхотворні, підроблені, це прояви русофобії і таке інше. Навіть коли світові були показані захоплені в полон російські десантники, навіть сам президент Російської федерації В. Путін заявив, що вони – заблукали.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Проведення інформаційних операцій супроводжувалося дезінформаційними повідомленнями - вкиданнями, які повинні були посіяти недовіру до українських сил АТО й добровольчим батальйонам.

Паралельно, щоби закріпити результати так званого референдуму й правильності створення «народних республік» розроблялися й запускалися наступні інформаційні вкидання щодо економічної ситуації в Україні: «дефолт української економіки», «спустошення золотовалютних резервів України», «нездатність України обслуговувати зовнішній борг», тощо.

Особливістю цієї фази було максимальне залучення інформаційних інструментів Кремля – від електронних ЗМІ до міжнародної дипломатії – задля досягнення своєї мети.

Тут необхідно відмітити, що опісля збиття російськими терористами цивільного «Боїнгу» на підтримку українських ЗМІ активно підключилися західні і американські журналісти, громадські і політичні діячі. Це значною мірою посприяло відведенню від України дезінформаційної хвилі Москви.

В цілому, підводячи підсумки, Директор Національного інституту стратегічних досліджень Володимир Горбулін у роботі «Тези до другої річниці російської агресії проти України» [2] зазначив, що російська культурна експансія проти України здійснювалась свідомо і наполегливо протягом усіх років незалежності, чому сприяла неефективність державної гуманітарної і культурної політики.

Українсько-російські відносини мають довгу і суперечливу історію, яка нараховує сотні років. Основним її змістом є прагнення Московії та її спадкоємців – Російської імперії, Радянського Союзу та Російської Федерації – унеможливити становлення незалежної держави Українського народу – повноправного члена європейської співдружності націй.

Висновки

Що ж робити Українській державі? Які висновки після шести років протистояння ми повинні зробити? До чого прагнути й що нам робити?

Російська армія, як зазначає в книзі «Хроніки передбачень 2006-2017» [9] В. Горбулін — це не просто натовп "гарматного м'яса", як намагаються подати деякі "експерти", а сила, на яку доводиться зважати і до війни з якою треба бути готовими. А отже, висновок такий - розвиток сектора безпеки і оборони, ВПК – об'єктивний довгостроковий пріоритет для держави, незалежно від поточної політичної кон'юнктури.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Наступне. Колишній президент США Б. Обама чесно заявив, що "Україна не є членом НАТО, тому вона буде уразлива перед російським вторгненням, незалежно від того, що ми робимо".

Відповідний висновок, і це важливо, щоб зрозуміти, чого від нас насправді очікують наші західні партнери це — здатність України самотужки себе захистити. Не сподіватися на "сили НАТО", а побудувати ефективні, сучасні та боєздатні збройні сили, які зуміють стримувати мілітаристські пориви північно-східного сусіда.

Далі. Не варто тішити себе ілюзіями, що Росія відмовиться від нового виду боротьби, — майже вся російська військова думка зараз спрямована на її подальшу розробку та конкретизацію. Понад 20 років ми ігнорували або не хотіли помічати перманентну загрозу, — тепер ми не можемо дозволити собі цього.

Ще один важливий висновок. Нам слід чітко розуміти: навіть якщо воєнні дії не відновляться, навіть якщо російська сторона виконає абсолютно всі пункти Мінських угод і поверне контроль над кордоном Україні (що нині видається майже неймовірним), - навіть у такому разі гібридна війна не припиниться і трансформуватиметься лише частково. Ми отримали досить умовну передишку (у т. ч. завдяки постійно критикованим Мінським угодам), яку маємо використати для реальних економічних реформ, удосконалення сектора безпеки і оборони, пошуку системних рішень у протидії гібридним загрозам. Причому вже в найближчому майбутньому.

Гібридна війна не почалася і не закінчиться Україною. Вона тільки починається...

Література

1. Бжезинський про Україну. Цитати за 20 років. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/3855983-bzhezynskiyi-pro-ukrainu-tsyaty-za-20-rokiv>.
2. В. Горбулін. Тези до другої річниці російської агресії проти України. URL: <https://uacrisis.org/uk/40347-gorbulin-tezy>
3. «Вторгнення в України. Хроніки російської агресії». URL: https://brightbooks.com.ua/ru/vtorzhenie-v-ukrainu-khronika-rossiyskoy-agressii?fbclid=IwAR3k3OAG72wnJvWGWGTdvD3bU-M1t8njQnMLf58FHBCkVmWjUZm1903_w1c
4. Суший О. В. Державотворення чи держава, яка не склалася, - український контекст? Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. 2014. Вип. 4-5. С. 65-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2014_4-5_63

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

5. Дугин А. Приднестровье – авангард Большой России. «Россия». 5, 11.10.2006. № 37(989)
URL: <http://olvia.idknet.com/o195-10-06.htm>.
6. Інститут країн СНД. URL:
https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD_%D0%A1%D0%9D%D0%93
7. Психологічна операція. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F
8. Секретные медали за несекретную операцию. URL: <https://www.opendemocracy.net/ru/--5/>
9. Горбулін В.. Хроніки передбачень. 2006 – 2017. URL: <https://mybook.ru/author/volodimir-gorbulin/hroniki-peredbachen-20062017/read/>
10. Что будет, если Украина распадется? Выступление А.Дугина на радио «Эхо Москвы». 04.12.2004. Информационно-аналитический портал «Евразия». URL:
www.evrazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=2089.
11. Russia Today. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/RT_\(PT\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/RT_(PT))

FEATURES OF THE HISTORY OF PREPARATION AND CONDUCT
INFORMATION WARFARE BY RUSSIA AGAINST UKRAINE

Sergiy Kohkan

Roman Kinash

***Annotation:** The article examines the prerequisites, causes and preparation of the hybrid aggression of the Russian Federation against the sovereign state of Ukraine, as well as the content, purpose, and impact of informational and psychological operations on the population of both Ukraine and Russia and, in part, on the state authorities of the country - the victims of aggression, features of such a phenomenon as "hybrid war".*

Subjects of information and psychological operations are identified.

Ways and stages of psychological processing of the population of Ukraine for the formation of public opinion, which was necessary for the Russian Federation to carry out aggression, were considered. Successful examples of information attacks, which were used to carry out the relevant stages of the informational and psychological operation, are given, and the main consequences for Ukraine after their completion are described. Taken together, all of this makes it possible to better

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

understand the essence of the events that began to take place in March 2014 both in Crimea and later in the east and south of Ukraine.

Conclusions from the country's experience of waging a "hybrid war" are offered, which, according to the authors, are extremely necessary to implement in the further development of the state, namely in the strengthening of the defense capability and information security sector.

The facts obtained during the "hybrid war" of distortion of real information by the mass media of the Russian Federation, its distortion or fabricated facts (the so-called fakes) must be brought to the world community. After all, knowledgeable means armed. What the enemy media did in the east of Ukraine and in Crimea is repeated in Syria, and in the case of the exposure of GRU agents of the Ministry of Defense of the Russian Federation after the poisoning of double agent V. Skripal and his daughter in the United Kingdom, etc.

In addition, the presented material makes it clear what the state of Ukraine will face after the de-occupation of certain areas of the Donetsk and Luhansk regions and the Autonomous Republic of Crimea, namely the distorted worldview of people who continue to be under the influence of anti-Ukrainian and anti-Western propaganda and the so-called greatness. "Russian world". Accordingly, already today we must have clear tactics and strategies for the psychological rehabilitation of people in the temporarily occupied territories after their deoccupation.

Key words: *information-psychological operation, stages of psychological processing, mass media, imperial policy, hybrid war.*

Андрій Криськов

доцент, доктор історичних наук, завідувач кафедрую українознавства та філософії Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя

РПЦ В УКРАЇНІ ЯК ІНСТРУМЕНТ БОРОТЬБИ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Гібридна агресія здійснюється переважно в невійськовій сфері. Вона здійснюється не стільки з метою захоплення території, скільки заради встановлення контролю над настроями й думками громадян держави, що стала жертвою агресії. Один із найвпливовіших геостратегів США Збігнєв Бжезінський свого часу наголошував, що якщо домінуюча в країні церква більш ніж на 20% контролюється ззовні, то про незалежність цієї країни не може йти мови. Номінально православна українська держава перебуває у ситуації, коли

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

майже 70% її православних осередків знаходяться у юрисдикції УПЦ МП (структури, підпорядкованої РПЦ), яка дотримується ідеології «русского мира», заперечує існування України як нації-держави і розглядає її як країну (не державу) Малоросію в межах «русскої православної цивілізації», де провідну роль відведено російській федерації.

Російська федерація обрала імперську модель політичної/цивілізаційної ідентичності, повернулася до традицій періоду царської та/або більшовицької росії. Модель опирається на відому тріаду Сергія Уварова «самодержавство, православ'я, народність», у якій московському православ'ю відводиться роль «державного православ'я». Така модель державно-церковних відносин передбачає пряме підпорядкування церкви державі. Де факто можна говорити про пряме залучення ідеології РПЦ у політичній сфері, про використання структур РПЦ (в Україні – структур УПЦ МП) для поширення доктрини «русского міра». Так, патріарх Кіріл постійно називає «русский мир» окремою цивілізацією, до якої зараховує росіян, білорусів та українців, а також і неслов'янські народи, якщо вони сприймають основи «русского мира».

Україна виглядає головною мішенню впливу Кремля, котрий використовує у своїх інтересах РПЦ і її настоятеля Кіріла. Це й дивно, адже УПЦ МП є найбільшою складовою РПЦ. Кіріл не тільки наносив Україні «пастирські візити» в період з 2009 до 2014 року, але й енергійно протидіяв спробам створити ПЦУ. Для цього використовувалися як елементи власне церковного впливу, так і інструментарій православних організацій, які насправді були проросійськими.

Після анексії Криму і початку війни «пастирська активність» патріарха РПЦ суттєво зменшилася. Зміна настоятеля УПЦ МП (місце померлого у 2014 р. Володимира зайняв митрополит Онуфрій, який швидко отримав статус політичної фігури через публічну відмову вшанувати встановленням пам'яті загиблих в АТО громадян України) показала, що боротьба за душі і настрої українців не припинилася.

Власне кажучи, РПЦ використовувалася як інструмент колоніальної влади для денационалізації корінного населення України фактично від 1686 р. Нагадаємо, від хрещення Русі київський митрополит мав своєрідні умови першості з певними правами, владою, привілеями. До Київської митрополії входило 10 єпархій, які визнавали владу київського митрополита. Вхідження Київської митрополії до складу Московського патріархату у 1686 р. визначило підпорядкування українських церковних інституцій російській світській і церковній владі. Після 1686 р. межі митрополичої області були зведені до єпархіяльної.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Привілеєм київського митрополита був і пошанований титул, який відображав його реальну церковну, канонічну владу. Після ліквідації інституту гетьманства Петром I був ліквідований і титул київського митрополита: Варлаам Ванатович (1722-1730) був висвячений вже як архієпископ, а не митрополит Київський. Уряд намагався цим підкреслити, що Київська митрополія є ординарною єпархією РПЦ. Окремі єпархії в Україні було переведено в безпосереднє підпорядкування синодів РПЦ. Так в Україні з'явилася Російська Церква як інструмент колоніальної влади для денационалізації населення України (позбавлення народу своїх національних особливостей, зокрема мови, культури, релігії тощо).

За радянських часів російська і радянська великодержавна й імперська ідентичності зливалися воедино. Відтак радянський режим намагався нівелювати не лише українську суб'єктність, але й монополізувати духовну сферу України на користь російської ідентичності. Зокрема, в повоєнний час у Москві формувалася не лише партійно-державна політика, але й офіційна церковна позиція: в Україні було дозволено функціонувати лише Екзархату РПЦ в Україні. Натомість УГКЦ УАПЦ були заборонені.

З розпадом срср і падінням комунізму РПЦ, єпископат, клір і миряни зробили ставку на відновлення дорадянської практики відносин між церквою та державою. Відтак РПЦ набула якості державної церкви, потужного соціального інституту, який відіграє вагомую роль у внутрішній і зовнішній (як провідник експансіоністської політики в культурно-ідеологічній сфері) політиці рф. За президентства Б. Єльцина держава звернулася за підтримкою до РПЦ для легітимізації історичної наступності авторитарних російських традицій державної влади (у преамбулі закону рф «Про свободу совісті та про релігійні об'єднання» від 26 вересня 1997 р. визнано особливу роль православ'я в історії росії, в становленні і розвитку її духовності і культури). Керівництво РПЦ було безпосередньо причетним до формування моделі режиму в.путіна, а їхні спільні наміри щодо сакралізації «російської національної ідентичності», «православної цивілізації» тощо стали одним із провідних чинників, які посилювали в країні авторитарні тенденції, забезпечили владі суспільну підтримку. Фактично РПЦ набула статусу «державної церкви», створила із владою політичний альянс, заснований на ідеї винятковості росії, її історичної місії щодо домінування над Євразією.

РПЦ є одним із суб'єктів російсько-української війни. Офіційна москва потужно використовує інформаційно-пропагандистський ресурс РПЦ для ретрансляції і утвердження антиукраїнського, імперсько-ідеологічного контенту «русского міра» на території України. Упродовж тривалого часу в інформаційному просторі через релігійну практику РПЦ

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

просувала в Україні геополітичну доктрину «русскій мір», спрямовану на розмивання національної і громадянської ідентичності українців («слов'яни», «православні»), заперечення існування Української держави («південні і західні руські землі», складник «Святої Русі»), що відкривало шлях до її поглинання РФ.

Література

1. Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. Київ: КАЛАМАР, 2017. 268 с.
2. Нагорна Л. «Війни ідентичностей»: сценарії і ризики // URL: [https:// ipriend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/nahorna_viiny.pdf](https://ipriend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/nahorna_viiny.pdf)
3. Ніцой А. Війна і мир національних ідентичностей // URL: [https:// uain.press/articles/vijna-i-myr-natsionalnyh-identychnostej – 1094374](https://uain.press/articles/vijna-i-myr-natsionalnyh-identychnostej-1094374)
4. Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Харків: Фоліо, 2017. 496 с.

Олександр Саган

професор, доктор філософських наук, завідувач відділенням релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАНУ

МОСКОВСЬКИЙ ПАТРІАРХАТ ЯК СКЛАДОВА НИНІШНЬОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ: ІДЕОЛОГІЧНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ

Основні тези:

1. Московський патріархат ще із початку 90-х років минулого століття активно включився у політичну діяльність, передусім у сфері організації роботи російської діаспори. Зокрема у 1993 р. Російська ПЦ виступила ініціатором заснування постійно діючого Всесвітнього російського народного собору. Цю міжнародну громадську організацію очолив Московський патріарх. Діяльність Собору і стала одним із базових чинників формування нині добре відомої доктрини – різновиду давньої доктрини «Москва – третій Рим». Доктрина «русского міра» була взята В.Путіним для відпрацювання і на рівні державних органів. У березні-травні 2022 р. понад 1,5 тис. визначних богословів та теологів світу охарактеризували доктрину «русскій мір» як новітню православну етнофілетичну єресь. Проте керівництво чи навіть пересічний клір УПЦ МП не зробив жодних спроб засудити

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

згадану доктрину, оскільки від початків появи вона активно пропагувалася і нині пропагується на теренах України.

2. Православ'я в Україні, після розпаду Радянського Союзу, мало шанс практично безболісно вийти із юрисдикції Московського патріархату – виконати канонічні вимоги (34 апостольське правило). Але для цього необхідна була внутрішня єдність і бажання Церкви, а також підтримка влади (хоча б на рівні убезпечення кліриків від впливу закордонних факторів). Проте Собор УПЦ МП 1-3 листопада 1990 р., який проголосував за автокефалію, зробив стратегічну помилку – просив автокефалію у Московського патріархату (це подання «розглядається» там й донині), а не Церкві-матері – Константинопольської Церкви. Байдужість тодішнього вищого керівництва України до питання автокефалії та слабкість СБУ призвели до того, що ФСБ та інші спецслужби Росії у той час взяли під свій контроль процеси, що відбувалися у православ'ї на теренах України. А під час президентства Л.Кучми була зроблена ставка на розбудову УПЦ МП як основи майбутньої Помісної Церкви. Пріоритет у поверненні культових приміщень надавався саме цій Церкві. Фактично йшлося про штучну розбудову структур УПЦ МП навіть у тих областях, де вона мала на початках незалежності мінімальну підтримку.

3. Такий стан справ дозволив Російській Федерації активно використовувати можливості й потенціал УПЦ МП для проведення своєї різноманітної за спрямованістю роботи на території України фактично протягом всіх років незалежності. Ієрархія УПЦ МП та більшість священників ніколи не ставили під сумнів свою належність до Московського патріархату. А з грудня 2017 року (із прийняттям нового Статуту РПЦ), говорити про їх «самостійність» чи «незалежність» (статуси, яких немає у канонах) не приходиться. Тому цю структуру Вселенський патріарх цілком справедливо визнає як «об'єднання єпархій Московського патріархату в Україні» (МПвУ). Що це дійсно так, підтверджується й відсутністю реакції УПЦ МП на фактичне анексування кількох її єпархій (перехід їх у пряме підпорядкування Московському патріархові Кіріллу). Собор 27 травня 2022 року був скликаний із порушенням статуту Церкви і був лише спробою зупинити переходи громад із УПЦ МП в ПЦУ.

4. УПЦ МП є важливою складовою гібридної війни Росії проти України. Фактично це й донині – відкритий канал можливостей для російської пропагандистської машини здійснювати ідеологічний вплив і навіть антиукраїнське виховання громадян України. І не лише вірян цієї Церкви. Йдеться про нав'язування через Церкву та її біляцерковні організації

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

(братства, козацькі парамілітарні структури, сестринства тощо) ідеологом «Москви – третього Риму», «Триєдійної Русі», «Слав'янської єдності» «русского міра» тощо, згідно із якими Україна:

а) Не є самостійною державою, а є лише частиною якоїсь «єдиної» чи «святої» Русі (під якою розуміється саме Московія-Росія).

б) Навіть у статусі умовно-самостійної держави («братского народа»), Україна розквіту може досягти лише у єдності (союзі) із Росією.

5. Через УПЦ МП поширюється також православна ересь «царебожія» – обожнення Миколи II (який на час смерті відрікся від престолу, а тому не міг бути канонізований як цар) та нав'язування українцям провини за смерть царської родини.

У цьому ж переліку можна говорити про намагання кліру УПЦ МП:

– Нав'язати українцям думку, що Голодомор 1933 року – це не геноцид і злочин Російської держави, а розплата за гріхи (в т.ч. й вбивство царя). Вислів митрополита Онуфрія «катюзі по заслугі» (щодо Голодомору) – свідчення не лише сприйняття цієї події, але й контекст, у якому подає Голодомор УПЦ МП у своїй діяльності (проповіді, спілкування тощо).

– Формування в Україні громадської думки, що війни Росії проти України, яка розпочалася у 2014 році, є «братовбивчою війною». Цей месидж є, фактично основним і донині (факти відмов у похованні українських воїнів, які й зараз трапляються, відмова керівництва УПЦ МП вшанувати героїв України Верховній Раді України або відмова засудити діяльність отців-колаборантів і т. п., обґрунтовуються саме таким контекстом).

6. Московська патріархія, на чолі із патріархом Кіріллом також відзначилася тим, що запровадила ще одне єретичне як для православ'я вчення – «про викупну жертву» (прощення гріхів за участь у війні проти України). Цим самим ця інституція не просто намагається вислужитися перед владою, але всіляко доказує, що Московська патріархія є важливою складовою путінського режиму. Ця складова допускає і освячує діяльність навіть «православних армій»: «Російська православна армія», «Православна приватна військова компанія «Андріївський хрест» тощо. Такі дії Московської патріархії призводять до самознищення (руйнування із середини) цієї Церкви.

7. Останнім часом росіяни дещо змінили риторичку щодо мети війни в Україні. Замість «денацифікації» все частіше чуємо про «десатанізацію» України. Вони шукають нові смисли, які дадуть логіку і привабливість цій війні. І цю логіку певним чином намагається дати давній проект соратника В.Путіна – О.Дугіна, який паралельно із доктриною «русского міра»

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Кірілла почав розробляти власний проект із назвою «Катехон» (сайт Katehon.com). За цим проектом нинішня Росія подається як «останній оплот світу від диявола і його матеріальних діянь на Землі» («Росія рятує світ від бездуховності й сатанинського розгулу Заходу»).

Православна Церква стає «духовною службою безпеки», яка здійснює свою місію на «дипломатії мощів святих», ікон, будівництві церков і монастирів. Фактично відбувається злиття державних і церковних інституцій. Патріархія стає «міністерством пропаганди релігійних цілей», з активним використанням «релігійної дипломатії». Не випадково В.Путін двома складовими, які зміцнюють російську державність та створюють необхідні передумови для забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки країни назвав: «традиційну конфесію Російської Федерації (православ'я) і ядерний щит Росії («В.Путін полагает, что российскую безопасность укрепляют ядерное оружие и православие», Православие.RU. 2007. 01 февраля / <http://www.pravoslavie.ru/news/20667.htm>).

Цим самим Кірілл і Путін фактично відродили політику царської імперії у ХІХ ст., коли царі активно будували православні храми у багатьох європейських країнах (Італія, Німеччина, Франція тощо). Зокрема у 2017 р. у Парижі Росія побудувала свій «православний духовний центр» (початкова школа, виставковий центр, собор Св.Трійці). Було вкладено понад 170 млн. євро. Можна назвати ще багато подібних проектів, які (якщо це йдеться про інші помісні Церкви), можна навіть кваліфікувати як форма підкупу.

Так, Росія фінансувала реставрацію Собору св.Миколи Чудотворця в Ніцці (понад 15 млн. євро). На різноманітні проекти на Афоні до 2016 року було витрачено біля 1 млрд. дол. США – у цьому році вони «святкували» там «1000-ліття перебування Росії на Афоні» (абсурд ситуації в тому, що Московії, як і Московської ПЦ, ще не було створено, а московське монашество, виявляється, на Афоні уже було...). У Румунії – частково профінансовано Кафедральний собор у Бухаресті. У Сербії лише мозаїка у храмі Св.Сави у Белграді, обійшлася Газпрому у 4 млн. євро. Подібних прикладів багато.

Всі ці кошти, виявляється, витрачаються для того, щоб «повернути Захід у лоно християнства». Як стверджують ідеологи «Катехону», щоб Західна Європа стала територією християнської місії, «ми повинні побудувати «тисячу православних церков» у Західній Європі. Так, саме тисячу. У кожному місті, що налічує 100 тисяч жителів, повинна бути православна церква» (резидентура?).

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Росія – чи не єдина держава, яка займається сьогодні фінансуванням православних церков і центрів у Європі. Приблизно те ж саме деякі ісламські країни проробляють щодо мечетей.

У 2003-2007 рр. був здійснений один із найбільш коштовних для Росії проект – об'єднання Московської патріархії із Російською ПЦЗ Закордонною. Таким чином російські спецслужби отримали в оперативне користування десятки монастирів та іншої нерухомості у всьому світі.

8. Нині реалізація проекту Катехон спрощується, оскільки отримує значне кадрове поповнення з України. Адже УПЦ МП вже віддавна активно втягнута у закордонну діяльність Московської патріархії, оскільки нині, у зв'язку з переходами громад УПЦ МП у ПЦУ (митрополита Епіфанія), вивільняється велика кількість кліру, які, в силу свого виховання чи меркантильних інтересів (отримування прямих «стипендій» від олігархів, які матеріально підтримують УПЦ МП), не переходять до ПЦУ разом зі своїми вірянами.

А нині йдеться також про значну роботу із декілька мільйонним контингентом біженців із України, які не приймають і не сприймають кліриків-росіян. Проте чи тільки «справами божими» зайняті деякі отці? Нині є відповідна заява Світового Конгресу Українців, Європейського конгресу українців [1] та пересічних діаспорян у різних країнах [2] щодо того, що православні клірики займаються «збором персональних даних, агентурною роботою, прямою вербовкою». Україномовні клірики, які знають і можуть маніпулювати контекстом українських подій, є дуже ефективними для московських спецслужб. Таким чином фактично йде подальше формування європейської агентурної мережі (у межах проекту «Катехон»).

9. Яким чином протидіяти використанню УПЦ МП у гібридній війні проти України? Радикальні способи вирішення питань, що стосуються свободи совісті, не ефективні. Борючись із «руським міром», ми не повинні уподібнюватися йому. Проте тут маємо особливий випадок. Держава повинна реагувати і ця реакція має бути жорсткою, але у межах чинного законодавства. А згідно останнього, Церква не є юридичною особою. Тому відповідальність має бути адресною.

Ми також повинні розуміти, що люди, які виховані цією Церквою, живуть у своєрідній інформаційно-емоційній бульбашці, створеній Моспатріархією. І таких людей достатньо багато. Ми повинні витягувати людей із цієї паралельної реальності – давати їм об'єктивну інформацію щодо реальної діяльності їх Церкви та її ролі у розпалюванні війни.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Шлях прямої законодавчої заборони УПЦ МП, на мій погляд, може бути реалізованим лише після потужної роз'яснювальної роботи і реального покарання сотень кліриків-колаборантів із УПЦ МП, які зрадили країну. Закон слід приймати лише за умов наявності реальних механізмів забезпечення його реалізації та врахування можливого саботажу його виконання з боку чиновників різних рівнів та представників силових структур, які є симпатиками цієї Церкви.

Проте у мене викликає сумнів доцільність такого кроку. Адже в Україні немає реальних й ефективних механізмів зупинення діяльності релігійної інституції. «Заборона» буде означати лише позбавлення статусу юридичної особи величезної кількості релігійних інституцій – складових УПЦ МП (Церкви в Україні не мають статусу юрособи). Проте, якщо виходити із уже чинного законодавства, всі ці інституції ще у жовтні 2019 року втратили такий статус, оскільки не мають чинних статутів (зміни згідно ЗУ «Про внесення зміни до ст.12 ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» внесли всього біля сотні громад).

Чи доцільно приймати новий закон про діяльність УПЦ МП, якщо не виконуються вже прийняті? З іншого боку, чи вирішує проблему загалом позбавлення статусу юридичної особи інституцій/громад УПЦ МП? Ні. Вони можуть вільно діяти і без такого статусу. Свого часу радянська влада, використовуючи всю потугу своєї каральної машини та тотальну ідеологічну зомбованість населення, за десятиліття боротьби, так і не змогла припинити діяльність опозиційних до «офіційного православ'я» катакомбних Істинно-православних християн, Істинно-православної Церкви та їх відгалужень. Відомий також невдалий досвід боротьби спецслужб проти катакомбної Української греко-католицької Церкви. Але ці методи протистояння у демократичній державі неприпустимі.

Ми повинні також усвідомлювати, що законодавча заборона УПЦ МП, фактично маючи незначну ефективність, надасть війні Росії проти України нових важливих сенсів. До сумнівної боротьби із «західними сатаністами» буде додана дієва і зрозуміла всім теза про «боротьбу за віру православну», яка зазнає гонінь тощо. Також слід врахувати, що пряма заборона діяльності УПЦ МП призведе до активізації маргіналів і опозиційної діяльності кліриків.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

10. Які кроки можна і необхідно зробити державним органам та громадянському суспільству уже зараз?

– Широко висвітлювати у контрольованих державою ЗМІ («Єдиний марафон» та ін.) і давати належну оцінку всім фактам колабораціонізму кліриків УПЦ МП, передусім на окупованих територіях.

– Виконати вже діючий закон про внесення змін до статутів релігійних організацій і домогтися внесення змін у документи. Це стане доказом для багатьох представників громад щодо належності цієї структури само до Моспатріархії. Нині багато чиновників введені в оману тим, що закон нібито заблокований. Проте Київський окружний апеляційний суд призупинив дію закону «для забезпечення позову» лише щодо 266 об'єктів. У всіх інших (а це понад 12 тис.) статус юридичної особи фактично втрачений (через недійсний статут) ще із жовтня 2019 року.

– Негайно розірвати всі договори, які укладені державними та комунальними підприємствами із УПЦ МП на підставі того, що їх статuti є не чинними. А якщо такі зміни внесені – на підставі організації, керівний центр якої знаходиться у державі-агресорі. Йдеться не лише про користування нерухомістю, але й про інші форми співпраці.

– Зупинити всю комерційну діяльність релігійних організацій, в яких не дійсні статuti.

– На час військового стану визнати право територіальних громад чи військових адміністрацій приймати рішення (яке, до речі, повністю відповідає чинному законодавству) забороняти чи обмежувати діяльність УПЦ МП на їхній території.

– Назавжди позбавитися ситуації, коли священники мають якісь преференції у своїй адміністративній чи кримінальній відповідальності перед нормами чинного законодавства.

– Позбавити можливості офіційно чи не офіційно вивозити кошти з України у Софріно чи інші російські центри, які виготовляють продукції для церковних потреб (подібна продукція продається і в інших країнах). Персональні санкції проти патріарха Кірілла цього не передбачають.

– Прийняти закон, що забороняє будь-яку форму прямого підпорядкування (ставропігію) українських монастирів чи окремих громад (інституцій) закордонному центру, який знаходиться на території держави-агресора.

– Унеможливити будь-яку роботу спецслужб Росії чи інших держав щодо впливу на релігійну ситуацію в Україні.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

– Перевірити джерела фінансування УПЦ МП загалом та тих кліриків, які залишилися без своїх громад, й дослідити питання законності такого фінансування. Адже деякі «бізнесмени-благодійники» уже офіційно визнані російськими резидентами (як це сталося із А.Деркачем), деякі ще в процесі цього визнання. Такий стан справ дозволяє говорити навіть про певну «олігархізацію» цієї Церкви.

11. У найближчій перспективі, на нашу думку, МПвУ не зникне в Україні. Тут ще надто багато їх прихильників та етнічних росіян. Проте вона має повністю відповідати своїй назві – стати єпархією чи митрополією у складі Московського патріархату із чітким розумінням неможливості виконувати будь-які інші функції, окрім релігійних. Бо станом на сьогодні, це швидше політична організація із виразними релігійними особливостями, аніж релігійна організація.

Література

1. Діаспора зафіксувала роботу російських спецслужб з українськими біженцями. URL: http://ukrpohliad.org/komentari/diaspora-zafiksuvala-robotu-rosijskyh-spetssluzhb-z-ukrayinskymu-bizhentsyamy.html?fbclid=IwAR3Plh_UwRPBAihuSO0u2LRsW0dtMjdBUX30APV_jTaM53F4g1uir0Tjwv0
2. Українська діаспора звернулася до єпископів Португалії через візит представників УПЦ МП. URL: https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-diaspora/3604419-ukrainska-diaspora-zvernulasado-episkopiv-portugalii-cerez-vizit-predstavnikiv-upc-mp.html?fbclid=IwAR17GawUhRQR_PLX5fec1tEnT3sXwYipT4DQYJKghb7dPUVx2tmQqliL9yk

Юрій Срогий

аспірант кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

ДИНАМІКА ПЕРЕХОДУ ЦЕРКОВНИХ ГРОМАД ДО УПЦ КП В 2014-2021 РОКАХ

Усі нові політичні виклики, які з'явилися в Україні після 2014 року — зокрема Євромайдан, анексія Криму, окупація територій на Донбасі, кампанія дезінформації в рамках нового типу гібридної війни — сприяли загостренню рефлексії в різних соціальних та культурних факторах (зокрема релігійних) та у політичних процесах в Україні.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Російська влада використовувала православ'я як важливий стовп концепції «Русского мира», який використовувався як важливий ідентифікаційний елемент проросійськими сепаратистами на Донбасі та в Криму. Кетрін Ваннер описує концепцію «Русского мира» як «уявну спільноту», засновану на російській мові, культурі та православ'ї, яка категорично заперечувала саму можливість існування незалежної, автономної української нації та церкви [1].

Росія активно використовувала ідею слов'янської та православної взаємності та унікальності у своїй пропагандистській війні. Дискусії щодо ролі православ'я та конфесійної прихильності в проектах формування ідентичності та державотворення активізувалися у 2018 році, коли Вселенський патріарх Варфоломій оголосив про можливість надання автокефалії Україні (реалізована у січні 2019 року). Дані соціологічних досліджень допомагають зрозуміти, чи вплинули ці події на конфесійну прихильність українських віруючих і спричинили якісь зрушення в релігійному ландшафті країни. З наведених статистик видно, що в більшості конфесій, за винятком двох основних Православних Церков, не відбулося видимих змін [2]. Спостерігалось постійне зменшення кількості прихильників УПЦ МП і зростання зв'язків з УПЦ КП. Є помітні зрушення в кількості тих, хто вибрав шляхи «просто православний», «просто християнин», «віруючий без конфесії», «нерішучий», але це сильно залежить від того, як було сформульоване та поставлене запитання. Якщо їх об'єднати в одну категорію, цифри залишаються на тому ж рівні [3].

Незважаючи на те, що між 2014 та 2021 роком перехід до УПЦ КП відбувався не масово, УПЦ МП активно намагалась протидіяти цьому цілою низкою способів, починаючи від «фейкових» вірян, які ніби то більшістю підтримували УПЦ МП і закінчуючи прямими залякуваннями та негативними наслідками при переході [4].

Висновки

Українське суспільство є не тільки дуже плюралістичним у релігійному відношенні, але також демонструє високу регіональну різноманітність у розподілі конфесійної підтримки.

Хоч події 2014 років вплинули на області поширення УПЦ КП та УПЦ МП в сторону УПЦ КП, але суттєвих змін які б витиснули УПЦ МП з країни не відбулось.

Навіть при збереженні досить великого впливу, УПЦ МП старалась не втрачати жодної єпархії, не цураючись використовувати підлі способи задля збереження своєї влади.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Оглядаючись на ці події сьогодні, стає очевидно, що УПЦ МП старалась зберегти свій вплив для навіювання українцям “русского мира”.

Література

1. RELIGIOUS PLURALISM IN UKRAINE. URL: <https://harvard-cga.maps.arcgis.com/apps/MapSeries/index.html?appid=9d7160c9e77a4f7bbd0384fe60eb3e2a>
2. Перехід церковних громад до ПЦУ. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%85%D1%96%D0%B4_%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4_%D0%B4%D0%BE_%D0%9F%D0%A6%D0%A3
3. Explore Ukraine's Contemporary Religious Landscape in MAPA's New Story Map Journal . URL: <https://huri.harvard.edu/news/explore-ukraines-contemporary-religious-landscape-mapas-new-story-map-journal>
4. Як Московська церква рятує себе в Україні. Десять прийомів. URL: <https://glavcom.ua/country/society/yak-moskovska-cerkva-ryatuje-sebe-v-ukrajini-desyat-priyomiv-566126.html>

Ярослав Стоцький

професор, доктор гуманістичних та історичних наук, професор кафедри психології Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя

УКРАЇНОФОБСТВО МОСКОВСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Політика як суспільна діяльність співвідноситься із такими сферами суспільного життя як: економічною, соціальною, духовною, зокрема із релігією, культурою, мораллю. Зокрема, тісний зв'язок політики з релігією простежується впродовж усієї політичної історії людства як у минулому, так і в сучасності. Його проявом є релігізація політики та політизація релігії в залежності від політичної системи. Так, релігізація політики здійснюється у використанні релігійного фактору для досягнення політичної мети використання церквою (релігією) державних ЗМІ для пропаганди віровчення, релігійного виховання в недержавних навчальних і виховних закладах, забезпечення державою нормальних толерантних умов для свободи віровизнання і віросповідання. Натомість,

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

політизація релігії простежується у такому: участю у політичній діяльності служителів культу та релігійних організацій; функціонуванням політичних рухів і партій на релігійній основі; участю релігійних інститутів у врегулюванні політичних і соціальних конфліктів. Церква (релігія) у сферу свого функціонування прямо чи опосередковано включають такі аспекти своєї суспільно-політичної діяльності як формування впливу на ставлення віруючих до суспільства, політичної системи чи влади; пропаганду суспільно-політичних релігійних доктрин; участь у масових акціях (молебнях, ходах, прощах) на захист суспільно-політичного ладу чи проти нього [1, с. 34].

Але з історичного досвіду випливає, що прагнення домінування церкви над державою, так і держави над церквою мало негативні наслідки як для держави, так і для церкви. І, якщо використання релігії із політичною метою всередині держави, у межах якої вона функціонує, у державні справи є деструктивним явищем, в контексті суто внутрішніх відносин між державою і церквою, та, якщо це цілеспрямовані дії зовнішньої політики іншої держави з метою дестабілізувати внутрішню політичну ситуацію, то тоді таке втручання загрожує безпеці держави, у якій такі процеси здійснюються, але є допоміжним фактором для здійснення своєї експансіоністської політики «зовнішньої» держави у якій і знаходиться центр даної релігійної організації, який залежить від політичної влади, наприклад, фінансово. Тобто, концепція політичної влади є системною і впливає на біхевіоризм даної церкви (релігії), яка для політичної влади є її інструментом у зовнішній політиці, наприклад, на ідеологічно-пропагандистському напрямку стосовно ролі московського православ'я в Україні як в минулому, так і в наш час.

Але, слід зазначити, що ще до переяславського приєднання України до московії, на наших теренах не було релігійної єдності між народом, між регіонами, між духівництвом, відбувалися періодичні зміни домінування релігійних конфесій, українське християнство, по суті, було слухняним знаряддям у руках світських властей як своїх, так і чужих. Проте, ідея власного державотворення не згасала із покоління до покоління, її духовними провідниками стають інтелігенція і свідоме українське духовенство.

Отож, після переяславського приєднання України до московії, українське православ'я потрапило у залежність від московського патріархату, особливо із 1686 року, коли Київську православну митрополію було йому підпорядковано, до речі, не за приписами канонічного права. Таким чином, московський патріархат, утворений у 1589 році, почав реалізовувати ідею старця – монаха Філофея «Москва – Третій Рим», яку він задекларував

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

ще на початку XVI століття. І із останньої чверті XVII століття спостерігається поступова денационалізація народів, які населяли московію як її урядниками в Україні, так і московським духовенством.

Активізувався цей процес із проголошенням Петром I Московії Російською імперією та скасуванням у 1721 році московського патріаршества і заміна його Священним синодом (проіснує до 1917 р.) на чолі із обер-прокурором, тобто, як департаментом чи міністерством у підпорядкуванні світській державній владі. Отож, під тиском такого симбіозу державної політики і російського православ'я, почався занепад української національної культури, згасало в українців почуття національної ідентичності, відбувалася заміна українських православних традицій московськими.

І Катерина II також активно продовжувала політику світського і церковного зросійщення України: почався наступ на українську мову, національну освіту, заборона видання українських церковних і шкільних книг і підручників, та, навіть, було заборонено будівництво і розпис храмів в українському національному стилі. Внаслідок такої масштабної русифікації як московською державою, так і московським православ'ям, в українське суспільство «впроваджувалася російська культура, мова, звичаї і це спричинило у частини українства подвійну (українську і російську) ідентичність, з'явився так званий білінгвізм (вживання двох мов) у виробничій, побутовій та церковній сферах»[2, с.100].

Українофобська політика Росії та її слуги-православ'я виразно простежується, наприклад, також у 1795-1839-1875-1946-1949 роках, коли було насильницьки ліквідовано Українську Греко-Католицьку Церкву на Правобережній Україні, в Холмщині, Галичині і Закарпатті. Щоправда, роки XX століття, це вже дії комуністичної влади, але також із активним залученням до цих репресивних акцій російського православ'я, прикриваючись гаслом «повернення до батьківської віри» і таким способом позбуваючись єдиної церковної інституції, яка плекала в українців національну ідентичність.

Поетапне нищення російським православ'ям українських православних і греко-католицьких Церков «відбувалося на засадах великоросійської державницької ідеї: ніякої України не існує, це – внутрішня справа Росії і в неї ніхто не має права втручатися. Цим самим Російська Православна Церква вивела українську релігійну проблему (як і національну – Я. С.) із сфери міжнародного впливу, полишивши українське християнство сам-на-сам із своїм підступним ворогом» [3, с. 34]. Тобто, московське православ'я стало знаряддям уніфікації і централізації політики самодержавства, провідниками ідеології

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

панславізму і російського цезаропапізму, що не втратило своєї актуальності в наш час у роки російсько-української війни.

Проводячи політику українофобства на українських землях, які Росія поглинула внаслідок трьох поділів Польщі (1772, 1793 і 1795 рр.), вона спрямувала вістря своєї зовнішньої політики і на терени Галичини, Буковини й Закарпаття, які тоді належали до Австрійської імперії, готуючи там серед українського населення ідеологічно-пропагандистський, щедро нею (Росією) фінансований ґрунт. Це вилилося наприкінці XVIII і впродовж XIX століть у виникнення суспільно-політичних і мовно-літературних москвофільських (русофільських) течій, які спочатку обстоювали національно-культурну, але пізніше – державно-політичну єдність із російським народом і Росією. На цьому векторі своєї зовнішньої імперської політики Росія врахувала те, що українським народом було втрачено власну державність, тривало багатовікове іноземне поневолення, відособленість і роздробленість окремих українських земель, денационалізація освіченої еліти та низький рівень національної самосвідомості мас [4, с. 485].

Москвофіли за багатої фінансової підтримки Російської імперії створили низку своїх періодичних видань у другій половині XIX ст., деякі із яких діяли й до початку Першої світової війни, такими були: «Слово», «Боян», «Славянська зоря», «Русская рада», «Галичанин», «Русское слово» та інші, у яких відкрито проголошували гасла національно-культурної єдності з Росією, наприклад, що «Русь Галицька, Угорська, Київська, Московська і Тобольська і пр. под взглядом етнографическим, историческим, лексикальным, литературным, обрядовим есть одна та же самая Русь» [4, с. 486]. Окрім того, на протипагу українській «Просвіті» утвореній у 1868 році, москвофілами було утворено у 1876 році їхнє «общество им. Качковського», яке також, як «Просвіта» створило свою паралельну мережу місцевих філій і читалень у Галичині. Слід зазначити, що москвофіли при латентному сприянні московського українофобського православ'я пропагували під виглядом очищення греко-католицького обряду від латинізації (деякі її правила були прийняті у 1720 році на Замойському синоді Уніятської церкви), поширення російського православ'я.

Отож, імперська політика російського самодержавства і православ'я вклинювалося в українські терени під Австро – Угорською імперією. І це не пройшло безслідно, а дало позитивний результат для російського православ'я, особливо уже в радянський сталінський період, коли в 1945-1946 роках реалізовувався проєкт спецслужб СРСР щодо заборони і згодом ліквідації УГКЦ із можливістю переходу – возз'єднання духовенства цієї Церкви із

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Російською Православною Церквою, то майже 80% його включилося в структуру московського патріархату, але це не означає, що вони усі відмовилися від греко-католицької традиції. Подібне було у ті ж роки і з духовенством УАПЦ, хоча, все-таки, домінантною не була ідеологія москвофільства, а швидше психологія страху за своє життя і життя своїх рідних від ГУЛАГів, але й також не слід відкидати психологію пристосуванства і конформізму, але–але... Ці конкретні аспекти детермінізму висвітлені в одній із моїх монографій.

Щодо сучасної українофобської позиції московського православ'я і її філії в Україні – УПЦ МП, то тут, мов на лакмусовій смужці видно увесь їхній антиукраїнський біхевіоризм як в роки незалежності України, так і безпосередньо в роки російсько-української війни. Російська Православна Церква розглядає російську агресію як можливість зберегти та поширити свій вплив на Україну, як внутрішньоукраїнський конфлікт, як громадянську війну. І в цьому їй підіграє й УПЦ МП, яка, наприклад, три Кримські єпархії визнала закордонними. РПЦ всебічно пропагує «русский мир» за межами рф і безпосередньо в Україні, намагаючись здійснити проросійську інтеграцію на всьому пострадянському просторі, що відповідає інтересам російського мілітаризму, тож не дивно, що глава цієї церкви, московський патріарх Кіріл (Гундяєв) беззаперечно підтримав широкомасштабне вторгнення росії в Україну. А підпорядкована йому УПЦ МП підтримує сепаратистів і в Криму, і на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей. Її духовенство на неокупованих територіях відмовляється відспівувати загиблих українських воїнів, вшановувати їх, а на територіях лінії бойових зіткнень деякі із них зберігали зброю та надавали укриття для російських військових злочинців у храмах і монастирях.

І хоч митрополит УПЦ МП Онуфрій (Березовський) офіційно й звернувся до путіна із проханням негайно припинити «братовбивчу війну», все це виглядає як димова завіса, щоб і надалі вірно служити росії, «русському миру», бо які ми брати із росіянами, а це свідчить, що Онуфрій й надалі залишається пропагандистом російського панславізму. І таким проросійським духом наповнені підлеглі йому, а, напевно, скоріше ФСБ, ієрархи і попи. Наприклад, на початку осені 2022 року оперативники СБУ провели обшуки у митрополита Вінницького та у митрополита Кіровоградського і в інших священнослужителів на підставі інформацій про причетність їх до поширення ідей, що посягають на територіальну цілісність України та розпалювання ворожнечі. І як заявив в.о. голови СБУ Василь Малюк, що це середовище – ідеальне поле для функціонування ворожої резидентури, він ще й зазначив, що

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

спочатку повномасштабної війни проти України СБУ відкрила 23 кримінальних провадження проти священнослужителів цієї конфесії, висунувши звинувачення 33 підозрюваним, які діяли як класичні агенти збору глибинної інформації, а також, як коригувальники вогню [5]. Або в останній декаді того ж листопада у Чернівецько-Буковинській, Івано-Франківській і Сарненській єпархіях, а також у Почаївській лаврі під час проведення обшуків працівниками СБУ було виявлено багатотисячні наклади антиукраїнської літератури, російські документи, значні суми коштів, диверсантів, тощо. Свою оцінку щодо ставлення московського патріархату, тобто, російського православ'я, в тому числі й УПЦ МП, до російсько-української війни недавно висловили ватиканські ієрархи і папа Франциск, до речі, завдяки йому активізувався в останні місяці обмін українських і російських військовополонених, як це зазначають, не публічно, деякі компетентні джерела. Отож, під час свого візиту у Казахстан папа Франциск сказав: «Будь-яка релігія, яка виправдовує війну і використовується для військових цілей, є ерессю», маючи, без сумніву, на увазі московський патріархат, так само заявляли і ватиканські дипломати і кардинали: «Те, що проповідує зараз патріарх Кіріл, - це є відкрита ересь» [6].

Але «русский мир» живе і діє не тільки серед духовенства УПЦ МП, але й серед її прихожан, наприклад, в листопаді цього, 2022 року, вони одноставно під час літургії у храмі Києво-Печерської лаври виспівували своє марення про відродження росії – «да возродится Русь». І це тільки ті приклади, які ми отримуємо від ЗМІ, але скільки їх насправді – невідомо. Та суть така, що у Верховній Раді є два зареєстрованих законопроекти про заборону діяльності УПЦ МП в Україні, але чомусь законодавці їх не розглядають. Начебто із кількох причин: по-перше, з точки зору релігієзнавців і правників ці проекти потребують доопрацювання; по-друге, їх ніби блокують впливові персони із ОП; по-третє, Державна служба України з етнополітики та свободи совісті шукає різні юридичні і канонічні шляхи, аналізує колізію різних Грамот, які стосуються правової діяльності УПЦ МП, її Статутів і, дивно, не знаходить підстав, щодо зняття з реєстрації та надання експертної оцінки щодо її антиукраїнської діяльності Верховній Раді України для прийняття відповідного закону.

Але УПЦ МП є надалі із амвонів і поза ними пропагує «русский мир», не засуджує російські звірства і геноцид, обстріли міст і сіл, знищення нашої інфраструктури чи погрози росії застосувати проти України ядерну зброю. Отож, щоб загасити українофобство московського православ'я разом із поширенням в Україні «русского мира», антиукраїнської діяльності, необхідне негайне втручання Української держави в таку ситуацію, спираючись

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

на свої безпекові інтереси. Тобто, слід впорядкувати відносини в українському православ'ї згідно з вимогами українського законодавства і міжнародного права, прав і свобод громадянина і також канонів Вселенського православ'я, бо не логічно, неправильно, абсурдно, що на дев'ятому році війни українське суспільство, як і в минулому, шантажує УПЦ МП – релігійна організація, яка підпорядкована країні-агресору і виконує її ідеологічно-пропагандистські, політичні і, навіть, мілітарні накази, і яку, настав уже давно час, необхідно деполітизувати або й заборонити, бо підстав для цього у нашої держави і суспільства достатньо. Було б бажання...

Література

1. Томахів В. Я. Політологічні аспекти державного управління. Т., 2012. 200 с.
2. Шуба О. В. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз). К.: Криниця, 1999. 324 с.
3. Колодний А. М. Релігійне сьогодення України: роздуми, оцінки і прогнози (тематична збірка вибраних статей і тез). Київ, 2009. 450 с.
4. Довідник з історії України (А-Я)/ за заг. ред. Підкови І. З., Шуста Р. М. К.: Генеза, 2001. 1136 с.
5. Княжицький М. В. Україні потрібно заборонити російську православну церкву. URL: https://espresotv_v-ukraini-kotri (дата 09. 11. 2022).
6. Панченко Ю. Таємна допомога Папи Римського. Що не помітила Україна за скандальними заявами понтифіка. Європейська правда: електронна газ. 25. 11. 2022. URL: tegration.com.ua

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

РЕЗОЛЮЦІЯ

Круглого столу-дискусії

«РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У СУЧАСНІЙ ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ»

18.11.2022,

Тернопіль

Заслухавши доповіді експертів і за результатами дискусії, учасники Круглого столу констатують використання релігійного чинника у нинішній гібридній війні проти нашої країни та звертаються до державних органів України, які займаються національною безпекою і державно-церковними відносинами, а також до науковців й інституцій громадянського суспільства, які дотичні до сфери свободи совісті, із наступним:

1. Від початків незалежності України фактор впливу релігійних організацій та інституцій на її національну безпеку, передусім в аспекті розвитку гуманітарної сфери, був значно недооцінений. Певний час релігійний фактор навіть не був включений у документи, що визначали стратегію національної безпеки чи інформаційну безпеку України. Відтак, до початку і під час нинішньої війни Росії проти України (із 2014 р.) держава-агресор використовує деякі релігійні інституції та створені ними біляцерковні громадські організації (братства, козацькі парамілітарні структури, правозахисні спілки, інформгентства тощо) як для поширення в Україні своїх ідеологем («руській мір», «Святая Русь», «Трієдіная Русь», «євроазійство» тощо), так і для проведення різноманітних спеціальних заходів й акцій. Така ситуація становила і становить пряму загрозу національній безпеці України.

2. Враховуючи досвід понад восьми років війни, можемо констатувати критичну недостатність зусиль державних органів України у протидії політизації діяльності деяких релігійних і біляцерковних інституцій, деструктивній діяльності окремих кліриків. Передусім йдеться про діяльність кліриків УПЦ Московського патріархату, які фактично були і значною мірою залишаються провідниками згаданих українофобських ідеологій «руського міра», «Святої Русі» тощо. Багато кліриків УПЦ МП відкрито проявляли свої сепаратистські переконання, провадили антиукраїнську пропаганду, вчиняли дії, які можна кваліфікувати як державну зраду. Проте ці дії у переважній більшості випадків не отримали належної оцінки (засудження) як Церкви, так і силових структур України.

3. Вказана ситуація стала можливою через нехтування на початках незалежності державною владою України питаннями національної безпеки у релігійній сфері. Відтак ФСБ

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Росії та її інші спецслужби у той час отримали значні можливості впливу на процеси, що відбувалися у православ'ї в Україні. Важливим фактором посилення позицій Московського патріархату в Україні став також факт, що у часи президентства Л. Кучми проводилася політика повного сприяння розбудові саме УПЦ МП, на основі якої планувалося сформувати Помісну Церкву. Як показала історія, це була хибна тактика, яка призвела до штучної розбудови УПЦ МП навіть у тих областях, де вона не мала значної підтримки. Адже пріоритет у поверненні культових приміщень та сприяння у розвиткові надавався лише цій Церкві.

4. УПЦ МП ні канонічно, ні фактично не є і ніколи не була самостійною церковною структурою. Згідно православних канонів та офіційних документів (статути, церковна політика, підпорядкування, участь у церковних заходах тощо) – це складова Московського патріархату без жодного означеного у православних канонах статусу. А з прийняттям нового Статуту Московського патріархату у 2017 р., УПЦ МП фактично втратила навіть ті елементи «самостійності та незалежності», які вона отримала у 1990 р. (згідно грамоти Московського патріарха Алексія II від 27.10.1990 р.). Тому, згідно канонів і фактичного стану, цю структуру доцільніше і логічніше називати Московський патріархат в Україні (МПвУ) або Російська ПЦ в Україні (РПЦвУ), а не УПЦ МП. Що це так, свідчать і фактичного анексування у 2022 р. українських епархій, тобто антистатутного переходу їх у пряме підпорядкування Московській патріархії (патріархові Кирилу). Повна безправність УПЦ МП підтверджується тим, що «самостійний» і «незалежний» митрополит у Києві Онуфрій не спромігся зробити навіть жодної усної заяви із цього приводу, не те що провести відповідні ситуації заходи протидії.

5. Собор УПЦ МП, що відбувся 27 травня 2022 року у Києві, був скликаний із грубим порушенням статуту Церкви і за своєю суттю мав єдине призначення – зупинення переходів громад із УПЦ МП у помісну Православну Церкву України. Заяви про відділення (розрив відносин) від Московської патріархії не отримали жодного документального і практичного підтвердження. Маніпулятивний характер Собору підтверджує і факт відсутності офіційної версії Статуту УПЦ МП.

6. УПЦ МП і донині є каналом поширення в Україні антиукраїнських за суттю та еретичних щодо православного віровчення ідеологій («руського міра», «царебожія», «спокутувальної жертви/мучеництва» тощо), а також засобом нав'язування українцям комплексів меншовартості, спокути за Голодомор 1932-1933 років, сприйняття війни Росії проти України як «братовбивчої» тощо. Жодної оцінки (засудження) цих ідеологій з боку

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

керівництва УПЦ МП чи його кліру не відбулося навіть після початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну.

7. Вища ієрархія Московського патріархату, разом із іншими російськими релігійними центрами, виконуючи волю політичного керівництва Росії, проводять активну ідеологічну роботу, спрямовану на сакралізацію війни проти України, закликають росіян долучатися до мобілізації, заперечують історію й самостійність України як самодостатньої держави. Цим самим ці релігійні центри засвідчують свою повну залежність від світської влади та політизацію не лише своєї діяльності, але й віровчення (виправдання зла).

8. Нинішнє пропагування релігійної ідеї «десатанізації» України (на зміну «денацифікації») засвідчує факт виходу московського світсько-релігійного проекту «Катехон» на новий рівень розвитку. Згідно останнього, проводиться також активна робота із втручання у діяльність інших Помісних ПЦ шляхом прямого чи опосередкованого підкупу, церковного рейдерства та нехтування канонами. Достатньо згадати про рейдерське вторгнення Московського патріархату на канонічну територію Олександрійської ПЦ шляхом створення 29 грудня 2021 р., із порушенням канонів та православних традицій, «Російського патріаршого екзархату Африки» та інші подібні дії.

9. Злиття державних і церковних інституцій, що відбувається в Росії, призвело до того, що Російська ПЦ фактично стала «духовною службою безпеки Росії». Відтак світська російська влада активно користується засобами так званої «релігійної дипломатії» цієї Церкви. У 2022 р., коли рівень несприйняття у світі кліриків-росіян максимально зріс, Московська патріархія почала масово використовувати за межами України тих кліриків УПЦ МП, які не змінили свою юрисдикційну належність разом із своїми громадами. Проте заяви Світового Конгресу Українців, Європейського конгресу українців та пересічних українських діаспорян у різних країнах, засвідчують, що поряд із релігійними функціями, священники Московського патріархату займаються також «збором персональних даних, агентурною роботою, прямою вербовкою», а також, завдяки інтригам та підкупу, намагаються дискредитувати прихильників автокефалії українського православ'я за кордоном (як окремих осіб, так і церкви загалом). Такі факти повинні знайти адекватну оцінку як українських спецслужб та владних органів, так і урядів тих держав, де подібна діяльність ведеться.

10. У роботі із наслідками діяльності Московського патріархату в Україні ми повинні враховувати той факт, що люди, виховані цією Церквою, живуть у своєрідній інформаційно-емоційній бульбашці, на рівні паралельної реальності. Відтак інформаційні зусилля владних

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

органів, науковців та громадськості повинні бути спрямовані на надання українському суспільству об'єктивної інформації щодо реальної діяльності Московського патріархату в історичній ретроспективі та її ролі у розпалюванні й проведенні нинішньої війни проти України.

11. Заборона УПЦ МП через прийняття окремого закону наразі є недоцільною, оскільки немає реальних механізмів забезпечення його реалізації, не проведено потужної роз'яснювальної роботи і не покарано ті сотні кліриків-колаборантів із УПЦ МП, які зрадили країну. А тому подібний закон може бути потрактований, в тому числі й міжнародними правозахисними організаціями, як переслідування за релігійні переконання. Така заборона надасть також війні Росії проти України нових сенсів. До нинішньої сумнівної боротьби із «західними сатаністами» буде додана зрозуміла росіянам та їх симпатикам у різних країнах теза про «боротьбу за віру православну», яка «заснає гонінь».

12. Чинне законодавство України дає достатньо засобів для протидії використанню релігійного чинника у гібридній війні проти нашої держави, недопущення політизації релігійних організацій та діяльності структур «політичного православ'я». Проте для цього потрібна політична воля й злагоджена робота усіх структур, передусім тих, які дотичні сфери державно-церковних відносин.

13. Нинішній етап розвитку в Україні державно-церковних відносин потребує зміни законодавства для відмови від практики радянських тоталітарних часів, яка передбачала наявність окремого «держоргану у справах релігій». Цей орган свого часу був створений Сталіним для посилення контролю та зменшення ефективності діяльності (ліквідації) релігійних організацій. В умовах незалежної й демократичної України така інституція вже морально і функціонально пережила себе і нині стала вихолощеною версією державного органу із надуманими повноваженнями та без засобів реального впливу на конфліктні ситуації чи випадки порушення чинного законодавства. Фактично всі його функції дублюються іншими держустановами (реєстрація, дозволи тощо), що лише ускладнює проходження або ж призводить до необхідності дублювання документів релігійних організацій. Закономірним наслідком такої ситуації є перетворення цього держоргану у лобістський засіб окремих політичних партій чи релігійних інституцій (залежно від регіону). Оптимальним варіантом, який відповідає нинішнім реаліям України, є реорганізація наявного держоргану у справах релігій в апарат омбудсмена з питань свободи совісті.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні
КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

RESOLUTION

Roundtable-discussion

"THE RELIGIOUS FACTOR AND IT'S USE IN MODERN HYBRID WAR"

11/18/2022,

Ternopil

After listening to the reports of the experts and according to the results of the discussion, the participants of the Roundtable state the use of the religious factor in the current hybrid war against our country and appeal to the public authorities of Ukraine that deals with national security and state-church relations, as well as to scientists and institutions of civil society that are relevant to the sphere of freedom of conscience, with the following:

1. When Ukraine became independent state, the influence of religious organizations and institutions on its national security in the aspect of the development of the humanitarian sphere has been significantly underestimated. The religious factor was not even included in the documents defining the national security strategy or information security of Ukraine for some period of time. Therefore, before and during the current war of Russia against Ukraine (since 2014), the aggressor state uses some religious institutions and public organizations created by them (fellowships, Cossack paramilitary structures, human rights unions, information agencies, etc.) as a means of spreading its ideologues in Ukraine ("russian world", "Holy Rus", "Triedina Rus", "euro-asianism", etc.), as well as for various special events and promotions. This situation was and is now a direct threat to the national security of Ukraine.

2. Taking into account more than eight years of war experience, we can state the critical inadequacy of the public authorities' efforts in countering the politicization of the activities of some religious and non-church institutions and destructive activities of individual clergymen. First of all, we are talking about the activities of the clergymen of the UOC of the Moscow Patriarchate, who in fact were and to a large extent remain the leaders of the mentioned ukrainophobic ideologies of "russian world", "Holy Rus", etc. Many clergymen of the UOC MP openly demonstrated their separatist beliefs, conducted anti-ukrainian propaganda, and committed actions that can be qualified as treason. However, the majority of these actions did not receive proper assessment (condemnation) from both the Church and the power structures of Ukraine.

3. This situation became possible due to the neglect of national security issues in the religious sphere by the state authorities of Ukraine at the beginning of independence. Therefore, the FSS (FSB) of Russia and its other special services at that time received significant opportunities to

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

influence the processes taking place in Orthodoxy in Ukraine. An important factor in strengthening the positions of the Moscow Patriarchate in Ukraine was also the fact that during the presidency of L. Kuchma, a policy of full support for the development of the UOC MP was carried out, on the basis of which it was planned to form the Local Church. As history showed, it was a wrong tactic that led to the artificial development of the UOC MP even in those areas where it did not have significant support. After all, the priority in returning of cult premises and assistance in development was given only to this Church.

4. The UOC MP has never been canonically and factually an independent church structure. According to Orthodox canons and official documents (statutes, church policy, subordination, participation in church events, etc.), it is a component of the Moscow Patriarchate without any status defined in Orthodox canons. Having adopted the new Statute of the Moscow Patriarchate in 2017, the UOC MP actually lost even those elements of "autonomy and independence" that it received in 1990 (according to the letter of Moscow Patriarch Alexy II, October 27, 1990). Therefore, according to the canons and the actual situation, it is more logical to call this structure the Moscow Patriarchate in Ukraine (MPU) or the Russian Orthodox Church in Ukraine (ROCU), and not the UOC MP. This is evidenced by the facts of the actual annexation of Ukrainian dioceses in 2022, that is, their anti-statute transition into direct subordination to the Moscow Patriarchate (Patriarch Kirill). The complete lawlessness of the UOC MP is confirmed by the fact that the "independent" Metropolitan of Kyiv Onufriy did not even manage to make a single verbal statement on this matter, needless to say about countermeasures in this situation.

5. The Council of the UOC MP, which took place on May 27, 2022 in Kyiv, was convened in complete violation of regulations of Church and the sole purpose of it was to stop the transition of communities from the UOC MP to the local Orthodox Church of Ukraine. Applications for separation (break in relations) from the Moscow Patriarchate have not received any documentary or practical confirmation. The manipulative nature of the Council is also confirmed by the fact that there is no official version of the UOC MP Statute.

6. The UOC MP is still the source of spreading anti-ukrainian and heretical in relation to the Orthodox creed ideologies ("russian peace", "tsareboziya", "expiation sacrifice/martyrdom", etc.), as well as a means of imposing on Ukrainians complexes of inferiority, atonement for the Holodomor of 1932-1933, the perception of russian war against Ukraine as "fratricidal". There was no assessment (condemnation) of these ideologies by the leadership of the UOC MP or its clergy even after the large-scale invasion of Russia against Ukraine.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

7. The higher hierarchy of the Moscow Patriarchate, together with other Russian religious centers, carrying out the will of the political leadership of Russia, conduct active ideological work aimed at the sacralization of the war against Ukraine, call on Russians to join the mobilization, deny the history and independence of Ukraine as a self-sufficient state. In this way, these religious centers testify to their complete dependence on the secular authorities and the politicization of not only their activities, but also their creeds (justification of evil).

8. The current promotion of the religious idea of "desatanization" of Ukraine (replaced to "denazification") testifies to the fact that the Moscow secular-religious project "Katekhon" has reached a new level of development. According to it, active work is also being done to interfere in the activities of other Local Orthodox Churches through direct or indirect bribery, church raiding and neglect of canons. It is enough to mention the raiding invasion of the Moscow Patriarchate on the canonical territory of the Alexandrian Orthodox Church by creating on December 29, 2021, in violation of the canons and Orthodox traditions, the "Russian Patriarchal Exarchate of Africa" and other similar actions.

9. The merger of state and church institutions that is taking place in Russia has led to the fact that the Russian Orthodox Church has actually become the "spiritual security service of Russia." Therefore, the secular Russian authorities actively use the means of the so-called "religious diplomacy" of this Church. In 2022, when the level of non-acceptance of Russian clerics in the world increased to the maximum, the Moscow Patriarchate began to massively use those UOC MP clerics who did not change their jurisdiction along with their communities outside of Ukraine. However, the statements of the World Congress of Ukrainians, the European Congress of Ukrainians and ordinary Ukrainian diasporas in various countries testify that along with religious functions, the priests of the Moscow Patriarchate are also engaged in "collection of personal data, agency work, direct recruitment", and also, thanks to intrigues and bribery, are trying to discredit supporters of the autocephaly of Ukrainian Orthodoxy abroad (both individuals and the church in general). Such facts should find an adequate assessment of both the Ukrainian special services and authorities, as well as the governments of those countries where similar activities are conducted.

10. Dealing with the consequences of the activity of the Moscow Patriarchate in Ukraine, we must take into account the fact that people raised by this Church live in a kind of informational and emotional bubble, in a parallel reality. Therefore, the informational efforts of authorities, scientists and the public should be aimed at providing Ukrainian society with objective information

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

about the real activity of the Moscow Patriarchate in historical retrospect and its role in instigating and conducting the current war against Ukraine.

11. The prohibition of the UOC MP due to the adoption of a separate law is currently impractical, since there are no real mechanisms to ensure its implementation, no powerful explanatory work has been carried out, and the hundreds of clerics-collaborators from the UOC MP who betrayed the country have not been punished. Therefore, such a law can be interpreted, also by international human rights organizations, as persecution for religious beliefs. Such a ban will also give Russian war against Ukraine new meaning. To the current dubious struggle with "Western Satanists" will be added the thesis about the "struggle for the Orthodox faith", which is "undergoing persecution", that is understandable to the Russians and their sympathizers in various countries.

12. The current legislation of Ukraine provides sufficient means to counteract the use of the religious factor in a hybrid war against our state, to prevent the politicization of religious organizations and the activities of "political orthodoxy" structures. However, it requires political will and coordinated work of all structures, especially those related to the spheres of state-church relations.

13. The current stage of development of state-church relations in Ukraine requires a change in legislation to abandon the practice of the Soviet totalitarian times, which provided a separate "state authority for religious affairs". This state authority was created by Stalin to strengthen the control and reduce the effectiveness of activities (liquidation) of religious organizations. As Ukraine is independent and democratic country, such an institution is already morally and functionally outdated and has now become an emasculated version of a state authority with imaginary powers and no means of real influence on conflict situations or cases of violation of current legislation. In fact, all its functions are duplicated by other state institutions (registration, permits, etc.), which only complicates the passage or leads to the need to duplicate documents of religious organizations. The natural consequence of such a situation is the transformation of this state authority into a lobbying tool of individual political parties or religious institutions (depending on the region). The optimal option, which corresponds to the current realities of Ukraine, is the reorganization of the existing state authority for religious affairs into the office of the ombudsman for freedom of conscience.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

КРУГЛОГО СТОЛУ-ДИСКУСІЇ

**«Релігійний чинник та його використання у
сучасній гібридній війні»**

18.11.2022 р., Тернопіль

PROCEEDINGS OF THE ROUND

TABLE DISCUSSION

**"The religious factor and it's use in modern
hybrid war"**

11/18/2022, Ternopil

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні: Збірник матеріалів круглого столу (Тернопіль, ТНТУ імені Івана Пулюя, 18 листопада 2022 р.). Упорядники: А.А. Криськов, М.Я. Блавіцький Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2022. 81 с.

ISBN 978-617-7875-51-1

Підписано до друку 05.01.2023. Формат 60×90, 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура TimesNewRoman.
Умовно-друк. арк. 4,67. Наклад – 100 прим.
Замовлення № 05012023

Друк ФОП Паляниця В. А.
Свідоцтво ДК №4870 від 20.03.2015 р.
м. Тернопіль, вул. Б. Хмельницького, 9а, оф.38.
тел. (0352) 528–777.